

1925

Neljas aastakäik

№ 1—2

EESTI KEEL

Akadeemilise Emakeele Seltsi ajakiri

Toimetus:

Albert Saareste
Peatoimetaja

H. Pürkop
Toimetuse sekretär

J. Mägiste

Tartus, 1925

Akadeemilise Emakeele Seltsi kirjastus.

Sisukord.

	Lk.
1. E. Muuk, Häälikseaduslikkus ja analoogilisus meie õigekeelsusnähituste hindamismõõdupuuna	1
2. Eesti keeleõpetuse oskussõnade toimkond Ak. Em. S. juures, Valik eestikeelseid grammatilisi oskussõnu	20
3. M. J. Eisen, Stahl, kurat ja kalev	35
4. Dm. Tsvetkov, Vadjalased	39
5. Raamatute ülevaade. H. P., Lauri Hakulinen, Opas suomen kielen murteiden sanavarain kerääjille	45
6. Toimetusele saadetud.	
7. A. R. Cederberg ja Albert Saareste, Eesti kirjakeele vanemad mälestised (I poogen)	1

Tähelepanemiseks aust. kaastöölisele.

Toimetuse töö hõlbustuseks palume „Eesti Keele“ lugupeetud kaastöölisi käsikirjadel täita ainult üks lehekülg. Soovitav, et käekiri oleks võimalikult selge, eriti tsiteeritavad keelevormid. Harvendus tähendatagu ära ühe joonega sõna (lause) all, ja me („rasvane“) trükk kahe joonega, kursiiv (keelekujud, näited) punase joonega ehk lainelise joonega (~~~~), fraktuur kiri katkestatud joonega (— — —), petit täppjoonega (.....).

Austavalt

„Eesti Keele“ toimetuse.

EESTI KEEL

Akadeemilise Emakeele Seltsi ajakiri

Toimetus:
Tartu, Vabriku 3, kort. 8

Talitus:
Tartu, Gildi 8, teisel korral

Häälikuseaduslikkus ja analoogilisus meie õigekeelsusnähtuste hindamis- mõõdupuuna.¹

Kui kõrvu seada meie praeguses kirjakeeles võistlevad rööbasvormid nagu *esitelgu* ja *esitlegu* (*esitelegu*), *esitella* ja *esitleda* (*esiteleda*), *esiteldi* ja *esitleti* (*esiteleti*) jne., millest esimesed oleksid lõpuldasa algsm.² häälikuseisuga võrreldes järjekindla häälikmuutuse tulemusteks, sel puhul kui seda häälikmuutust ei oleks seganud mingid kõrvalmõjud — me nimetame teatavasti niisuguseid vorme häälikuseaduslikkudeks —, teised aga oleksid kujundatud muusüsteemiliste verbitüüpide (antud puhul peamiselt *kirjutama*-tüübi) sarnusel, analoogial — nimetamegi sarnaseid keelekujusid analoogilisteks —, siis võib tekkida hõlpsasti põhimõtteline küsimus, kuivõrra tuleb kirjakeelevormide valikul kaalule asetada nende häälikuseaduslikkust või analoogilisust, s. o., kui muud tingimused ei sunni

¹ Lühendatud kujul ette kantud Akadeemilise Emakeele Seltsi koosolekul 1. II. 1925.

² Mõisteid 'häälikuseaduslik' ja 'analoogiline' on selles kirjutises järjekindlasti tarvitatud välja minnes algsome rekonstrueeritud häälikuseisust. Ei saa ju kunagi olla kindel, et mingi keelend, mis on eesti keele erielu aegu arenenud häälikuseaduslikult, mõnel vanemal keelele ajajärgul ei ole tekkinud analoogiliselt.

otsustavalt kalduma ei ühele ega teisele poole, kumba liiki vormidele anda siis eesõigus. Sest meil on veel teisi sarnaseid eesõigusele pretendeeruvaid paralleelkujusid, nagu *senni, kunni ja seni, kuni, saba: sava ja saba: saba, juüre, keele ja juurde, keelde*, [selle] *õnnetuma* [inimese] ja [selle] *õnnetu* [inimese], [tahan] *maksa* ja [tahan] *maksta, saajakse, võiakse ja saadakse, võidakse, käänma ja käänama*, [seda] *vasarad* ja [seda] *vasarat, sõande ja südamate*, [kõlisevaid] *rahu* ja [kõlisevaid] *rahasid, soomekeelist* [kõnet] ja *soomekeelset* [kõnet], *raudana, jõgena* (viimased vormid ei ole häälikuseaduslikud vokalismilt, küll aga konsonantismilt) ja *rauana, jõena* jne. Siia võiks ka lugeda vormid nagu *pää, säädus ja pea, seadus, lain, vainlane ja laen, vaenlane* jts., millest viimased ei ole küll analoogilised — nad on laenatud murdeist, kus *pea, laen* jne. on häälikuseaduslik —, kuid nad ei vasta sellevõrra kirjakeele häälikuseisule kui *pää, lain* jts. Meil on seda enam põhjust kaaluda küsimust põhimõttelisest küljest, et püstitatud probleemil on juba oma väike ajalugu meie kirjakeele arenemiskäigus: oli aeg, kus *pea-pää*-võitlus lahutas kogu meie haritlaskonna kahte vaenulikku leeri, ja on olnud meil keeleteadlasi, kes näit. teadlikult on kaldunud eelistama häälikuseaduslikke vorme analoogilistest, kui just olulised põhjused ei ole sundinud muule otsusele.

Meie keelemeeste vanemal põlvel leidub sarnast häälikuseaduslikkude vormide eelistuse tendentsi ainult juhuslikult. See ongi kergesti mõistetav: tol ajajärgul meil esinev arusaamine keele arenemise laadist oli üldse tume; vahetegu häälikuseaduslikkude ja analoogiliste keelendite vahel selles mõttes ja selles ulatuses, nagu seda käsitate meie, oli tundmatu. Üks ja sama autor võis selletõttu kord kõvasti kaitsta mõnd „vana ja seaduslikku“ (ütleksime praegu: „häälikuseaduslikku“) vormi, kord aga mõnel muul puhul esikohale tõsta keelendi, mis oli alles uuemal ajal analoogiliselt tekkinud teise, kah veel tarvitatava vanema keelevormi asemele. See ebajärjekindlus ei muuda aga tõsiasja ennast: siinkohal on tähtis ainult konstateerida, et meil juba vanemal ajal on tihti eelistatud mõnd keelevormi

ainult sellepärast, et teda peeti vanemaks ja sellega õigemaks. Esitatagu siin mõni sellekohane näide tollest meie keelearenemise vanemast ajajärgust, ilma et oleks tahetud anda põhjalikku ülevaadet kõigist asjasse puutuvast nähtusist.

Juba Eduard Ahrens, kes oma eesti keele grammatikas meil esimest korda tarvitas võrdlust soome keelega ja selle põhjal järeldusi tegi meie keele arenemise kohta — need järeldused ei tabanud küll alati märki — juba tema fikseerib näit. oma grammatika teises trükis (ilmunud Tallinnas 1853) lk. 69—70 illatiivvormid nagu *keele, poole, ääre, juure* jne. kirjakeelseiks, tähendades, et vastavad teisendkujud *poolde, äärde* jne. on „halvaprüugiliselt järgi kujundatud“ sõnadele nagu *hiide, köide, tõrde* jne., sest ka soomes öeldavat *juureen, suureen* ja mitte *juurteen, suurteen*. Olgu tsiteeritud sellekohane näide ka dr. M i h k e l V e s k e l t, kel oli eesti keele alal palju laiemaid teadmusi kui Ahrensil ja kes tundis peale soome ka muid meie sugukeeli. Ta kirjutab näit. „Verhandlungen der gelehrten Estnischen Gesellschaft“ kaheksandas köites, 4. vihus, lk. 5 (kirjeldades oma murdeuurimisreisu suvel 1875 ja võrreldes Viru rannamurrete illatiive *sadulaa, unikuu, kaduksee, katlaa* jne. vastavate keskeesti vormidega *sadulasse, unikusse, katukesse, katlasse* jne.; järgnev tsitaat eestikeelses tõlkes): „Ma loodan võivat osutada, et keskeestis illatiivi -sse (-se) on vana ja seaduslik¹ ainult kontraheeritud sõnakategooriais ja et ta neilt uuemal ajal üle kanti teistelegi sõnakategooriaile. Kirjakeeles peaks -sse-d välditama, kus vähegi võimalik“¹. Sama nähtust leidub ka dr. K. A. Hermannil, missuguse tõenduse toeks olgu toodud järgmine näide tema „Eesti keele Grammatik’ast“ (Tartus 1884, lk. 22): „Kus meie nüüd „mullas, vallas, jalas, pajas, vees etc.“ ütleme, sääl üteldi ennemuiste „muldas, valdas, jalgas, padas, vedes etc.“ (kolm esimest sõna teises, mitte kolmandas, järgus: ld, lg, aga mitte Id, Ig). Sellest on-gi tulnud, et Tallinna maal mõnes kohas „muldas, valdas, jalgas etc.“ üteldakse, kus „mullas, vallas, jalas“ peaks üteldama. Aga see Tallinna maal ütlemine

¹ Minu harv. E. M.

ei või õige olla, sest ta ei ole ennemuistne¹, mis teisel järgul (=ld etc.) seisib, vaid seisab kolmandal (=ld etc.)". Tuttav on ka Hermann viivane hüie ühel Eesti Kirjanduse Seltsi koosolekul, kus aruteldi *pea-pää*-küsimumst ja kus koosolijate enamik kaldus *pea* poole: „Kas mina pean oma teaduse Teie pärast maha matma?!“ (vt. A. Jürgensteini „Keele- ja meeleparanduslised vested“ EKirj. 1915, lk. 47; Hermann oli *pää* poolehoidja, sest et „muiste kõik rahvas“ nii rääkis, ja veel nüüdki „suur hulk rahvast räägib“, vrd. tema gramm. lk. 8).

Kuid, nagu öeldud, need on ainult juhuslikud üksiknähtused. Hermann näit. vastandina Ahrensile ja vasturääkivalt oma eeesitatud tõekspidedele määrab teisel oma grammatikas (lk. 64) analoogilised vormid *keelde*, *meelde*, *saarde* jne. (pro *keele*, *meele*, *saare* jne.) kirjakeeles ainumaksvaiks. Palju järjekindlamini on talitanud häälikuseaduslikkude vormide eesõigustamisel silmapaistev vool meie keele hilisemas arenemisjärgus — meie keeleuuendusliikumus, ja nimelt selle vanemad esindajad mag. V. Grünthal-Ridala ja mag. Joh. Aavik. Ning viimasel puhul on seda esimest korda tehtud täie teadvusega: oli ju mainitud noortel Helsingis õppinud keeleteadlastel olnud võimalus tutvuneda Soomes oma eriala eelmiste aastakümnete pöõretegevate saavutustega ega tarvitsenud neil selletõttu üksikute keelevormide seletusel samuti hämaras ringi kobada, nagu seda olid pidanud tegema nende eelkäijad.

Meie keeleuuenduse seisukoht siin käsitledavas küsimuses peegeldub juba osalt neis keelekujudes endis, mille eest on võidelnud uuendusvoolu esindajad. Joh. Aaviku (Tartus 1924 ilmunud) brošüüri „Õigekeelsuse ja keeleuuenduse põhimõtted“ lõppu asetatud uuendusteloendi „Keeleparanduste ja uuenduste raskusastmeline liigitus“ 57 punkti sisaldavad üle 45% vorme, mis on kas häälikuseaduslikud või vähemalt häälikuseaduslikumad vormidest, mille asemele nad on soovitatud; punkte, mis soovivad analoogilisi keeleendeid häälikuseaduslikkude asemele, on ainult umbes

¹ Minu harv. E. M.

50% ; ülejäänud 50% uuendusettepanekuid on kas süntaktilisi küsimusi, murdevorme või muid keelendeid, mille kohta ei saa otse öelda, kas nad on häälikuseaduslikud või analoogilised. Need vahekorrad on tähelepanuväärilised. Nad ei anna aga veel kindlat kujutlust neist motiividest, mis põhjustasid uuenduste autoreid üksikjuhtumeil kalduma häälikuseaduslike vormide poole. Viimast laadi keelekujude suur protsent meie uuenduslikus keeles võis kujuneda ka juhuslikult, ilma et uuendajate silmis häälikuseaduslikkusel endal oleks olnud mingit põhimõttelist väärtust. Asja lähemaks selgituseks tuleb vaadelda meie vanemate keeleuuendusjuhtide kirjutisi endid.

Õige radikaalne häälikuseaduslike vormide tarvilusel on olnud V. Grünthal-Ridala. Vormid nagu *sarnasis juhuis* (pro *sarnaseis juhuseis*, kus diftong *ei* analoogiline), *lõppuna* (pro *lõpuna*), *tarvita, ühenda* (pro *tarvitada, ühendada*, kus *da* nähtavasti analoogiline, vrd. L. Kettunen, Viron kielen äännehistoria, lk. 32), *paremad* (pro *paremat*), *nõrknuma* (pro *nõrgenema*) jne., kõnelemata niisuguseist kui *juure, õnnetuma, pää, senni* jne., esinevad tihti tema vanemais töödes (d'Annunzio „Süütu“ tõlge, artiklid „Keelelises Kuukirjas“ j. m.; hiljemini on ta nähtavasti ise mitmest eelloendatud vormist loobunud, nagu selgub tema pärastistest teostest). Et aga mainitud autori töödest täies ulatuses ei ilmestu, missugusel määral ta on eelistanud häälikuseaduslike vorme nende häälikuseaduslikkuse enese pärast, ning et tema seisukohad üldiselt meie keeleuuendusliikumuses on olnud vähe mõõduandvad, igitahes palju vähem kui Joh. Aaviku omad, siis siirdugem viimasenanimetatud autori väidete vaatlusele.

Mag. Aavik kirjutab EKirj. 1912, lk. 473, artiklis „Keele kaunima kõlavuse poole“: „Kõige päält vormid *argtus, halbtus, kurbtus* jäädavalt välja! Nende asemele *argus, halbus, kurbus*. Need on keele seaduste järele õigusepoolest ka ainsad õiged vormid; *argtus, halbtus, kurbtus* on analoogilised, kuhu *t* eksikombel, teiste sõnade (nagu *toredus, kadedus, armastus*) eeskujul on vahele topitud.“ Ja natuke allpool, samal leheküljel: „Teiseks vaja *d* välja kihuta

sarnasist sisseütlevaist kui *juurde, tuulde, meelde, keelde, häälda, äärde, suurde, saarde, joonde, soonde, hoolde*, kuhu see täitsa asjata on topitud; mingi keeleshäälde järele ei pea ta seal olema. Need on analoogilised vormid ja nähtavasti niisuguste eeskujul tekkinud kui *kaande, laande, õrde, tõrde, reide, ühte*, kus *d* tüve enda külge kuulub.“ Sama autori brošüürist „Kas uuendada või mitte?“ (Tartu, 1914) loeme lk. 15 (kaalutlusel on küsimus kas näit. *selle õnnetuma inimese* või *selle õnnetu inimese*): „Siin aga tähendame, et meie isiklikult otsustavasti pikemate, ma-lõpuliste vormide poolt oleme, ja seda nimelt keele omapärasuse põhjuse nimel: need on vanemad, ajalooliselt õigemad ja puhtamad vormid, kuna lühemad alles hilisemal ja kõige uuemal ajal on tekkinud.“ Samasuguseid mõtteid leidub ka uuendustekogus „Katsed ja näited“ (Tartu, 1915), näit. lk. 12, kus kõneldakse vormidest nagu *esitella* jts.: „Need vormid on ajalooliselt õigemad ja eufoonilisemad ühtlasi.“ Ja samas, lk. 14: „-tella on seega puhtam ja õigem ning teostab paremini keele arenemise reegli-pärasuse ideaali.“

Sarnaseid näiteid mag. Aaviku kirjutistest võiks esitada enamgi, kuid jätkugu neist siinkohal. Muidugi oleks kõigest sellest hoolimata ekslik arvata, nagu tahaks toodud väidete autor analoogilisi vorme hoopis keelest välja tõrjuda. Keeleteadlasena tundis ta väga hästi selle nõude võimatust ja mõttetust. Et autor on olnud küllalt teadlik analoogia tähtsusest keele vormisüsteemi kujunemises, selgub muuseas tema „Õigekeelsuslik'ust grammatika'st“, kus lk. 5 seletatakse mitmuse partitiivi analoogilise *-sid*-lõpu tekkimist („Analoogia vormide kujunemine on siis tekkinud otstarbekohasuse nõudest, selguse ja vahetegemise otstarbel“). Ka on ilmne — ja selle mõtte on väljendanud juba prof. L. Kettunen („Arvustavad märkused keeleuuendusnõuete puhul“, lk. 26) —, et analoogilisus-etteheide on autorile sage-dasti ainult kõrvalpõhjuseks, ettekäändeks: nagu eelloendatud teostest selgub, on suures osas juhtumeis nende autorile kõige tähtsam keeleline ilu (näit. vormide nagu *kurbus ~ kurbtus, meele ~ meelde, esitella ~ esitleda* jts. puhul, kus

esimesed oleksid ilma *d*-olluseta, missugune häälik autori arvates eesti keeles liiga sagedasti kordub), missuguse põhimõtte toeks siis soovitatavamate „ilusamate“ vormide põhjenduseks esitatakse ka nende häälikuseaduslikkus. Kuid juba see asjaolu, et on üldse arvatud võida kaitsta teatud keelekujusid selle väite abil, et nad on häälikuseaduslikumad, näitab, et häälikuseaduslikkusel endal ei ole puudunud nende väidete autori silmis ka põhimõtteline paremuslik väärtus. Veel paremini ilmestub see järgnevaist tsitaatidest. Mag. Aavik kirjutab „Keelelises Kuukirjas“ 1—2, 1914, lk. 7, pärast mitmuse partitiivi *-sid-lõpu* tekkimise seletust: „Iseeneses ei ole seega n. n. analoogilised vormid sugugi hukkamõistetavad ega halvad: analoogia mõjul ja teel moodustamine on koguni kasulik ja tarviline, sest et see keele abinõusid rikastab ja ta võimalusi laiendab. Teiselt poolt aga ei peaks analoogilisi moodustusi hää meelega sallima neis juhtumistes, kus nad kasutunud on¹ ja koguni vähem hääd kui hääleseaduslikud.“ Sellest „kus nad kasutunud on“ saab ainult välja lugeda seda, et kui analoogilised vormid ei paku mingeid käegakatsutavaid paremusi, tuleb nad võimalikult hüljata. Ning sama autori juba mainitud uuemas brošüüris „Õigekeelsuse ja keeleuenduse põhimõtted“ soovitatakse häälikuseaduslikke vorme oma omapärasuse põhimõtte nimel (lk. 43): „Morfoloogia alal tuleb üldiselt anda eesõigus *hääliksääduslikele vormele*, sest et hääliksääduslikkuses esineb enamasti mingi keelele iseloomuline ja huvitav omapärasus (näit. astmevaheldus), mis on tekkind sellekohasest üldisest kalduvusest; analoogia-vormid aga pakuvad sellest juhusliku kõrvalekaldumuse; pääle selle hääliksääduslike vormide kadumine ja analoogiliste kujunemine on sageli mingi puuduliku keele-äraõppimise, keeleunustamise ja keele lamestumise nähtus, kui hääliksääduslikud on raskemad, keerulisemad, analoogilised aga lihtsamad. Analoogilisile vormele tuleb anda ainult siis eesõigus, kui muud põhimõtted — otstarbekohasus ja ilu — kaaluvalt nende poolt kõnelevad. Järgmisi hääliksäädus-

¹ Minu harv. E. M.

likke aga toetavad ka nende suurem otstarbekohasus ja ilu, seepärast tuleb neile otsustavalt anda eesõigus: 1) astmevahelduslik muutumine, 2) lühemad mitm. partitiivid (-sid lõpu asemel vokaallõpp). Nende kadumine on just keelilise lamestumise ja keeleunustamise nähtus“ (samu mõtteid on avaldanud autor ka „Õigekeelsuslikus grammatikas“, lk. 4, 12, 13 j. m.). Selles tsitaadis peegeldub kõige selgemini meie keeleuuenduse seisukoht kõnesolevas probleemis. On öeldud, miks häälikuseaduslikke vorme eelistatakse ja kui võrra neid tuleb eelistada; analoogilisile vormele tulevat anda ainult siis eesõigus, kui muud põhimõtted kaaluvad nende poolt kõnelevad. Häälikuseaduslikkude vormide eesõigustus kõigis võimalikes juhtumeis on siin avalikult tunnistatud üheks keeleuuenduse põhimõtteks.

Niipalju Joh. Aaviku seisukohtadest. Kui aga kõnelda häälikuseaduslikkude keelendite paremaks pidamisest meie kirjakeele arendamisel, siis peab lõpuks nimetama veel ühe keelemehe väljaspool meie keeleuuendusliikumust, kelle juures see eelistustendents üksikuil puhkudel nähtavale tungib: see on H. Põld. Tema „Eesti keeleõpetuse“ I jagu (II trükk Tallinnas 1920) liitub õieti sisult ja käsitlusviisilt orgaaniliselt meie kirjakeelearenemise vanema ajajärgu grammatikaile, eriti Ed. Ahrensi ja K. A. Hermannini omadele, kuid et ta on ilmunud juba uuemal ajal ja et ta, raamatus esinevate vigade ja vääratuste rohkusest hoolimata, mitmeti ületab oma eelkäijad, siis käsiteldagu teda siin, ühenduses uuema keele-edenemisjärgu nähtustega. Lubatagu H. Põlultki esitada mõned tsitaadid. Ta kirjutab EKirj. 1915 artiklis „Sisseütlev kääne“, lk. 357: „... arvame illatiivi vorme, nagu *taeva, tasku, rakke*, kirjakeelele otsesid vigadeks. Kui selle liigi sõnus rahva suus lühendamisi ette tuleb, siis sünnib see väär-analoogia¹ tõttu ja meie ei või neid reeglits tösta: siin on *-sse* algupärane ja üksidõige¹“. Sama autori grammatikast tuletatagu kõigepealt meelde, et ta Grünthal-Ridala kombel tunnistab essiivid nagu *leskena, poegana* (pro *lesena, pojana*) kirjakeeles ainu-

¹ Minu harv. E. M.

õigeks (II tr., lk. 47). Kaitstes partitiive nagu *härрад, kliimad* jne. (pro *härрат, kliimat* jne.) ütleb ta samas lk. 58 peale mainimist, et „kesk-Tallinnamaal“ kuuldu siin *-d*: „Ka on *-d* siin vanem.“ Ja ibid. lk. 92 (vormide puhul nagu *tulivad, tuleksivad*): „Lõpp *-vad* on olevikust minevikku ja tingivasse ütlusviisi tunginud ja seega neis vormides ilma aegne“¹ (NB mõttekäiku: analoogiline, seega ilma aegne!). — H. Pöld ei ole küll kuskil põhimõtteliselt tõendanud, et häälikuseaduslikkudel vormidel on enam eluõigust meie kirjakeeles kui analoogilistel — ta ei tarvitagi palju neid nimetusi oma kirjutistes —, kuid et ta mõnigi kord on teatavaid keelendeid õigemaks pidanud nende „vanemuse“ ja „algupärasuse“ pärast, selgub eeltoodust.

Vastukaaluna seni kirjeldatud väitele esitatagu järgnevas ka teissuguseid seisukohti meie kirjakeelearendusel. Nimelt suur osa meie uuemaid keeleõpetuslikke teoseid, välja arvatud H. Põllu grammatika (vanemad keeleõpetused jäägu siinkohal puudutamata), ei aseta juhtumite enamikus mingit rõhku asjaolule, kas teatud vorm on häälikuseaduslik või analoogiline. H. Eineri „Eesti keele õpetus koolidele“ (kaheksas trükk, Tallinnas 1920) asetab (lk. 34) küll essiivid nagu *kubuna, jõgena, nahkana* jne. esikohale, kuid konstateerib nende kõrval ka nõrgaastmelise oleva käände olemasolu (lk. 35). Samuti on seal keelekujude nagu [nad] *palusid, paluksid* kõrval antud, olgugi vähemsoovitavana, *palusivad, paluksivad* (lk. 62). Teiselt poolt on aga eelistatud samas raamatus vormid nagu *meelde* (pro *meele*, vt. lk. 45), *hobuseid* (pro *hobusid*, vt. lk. 47), *argdus* (pro *argus*, lk. 84). Kuigi need andmed ei ole küllaldased autori seisukohtade lõplikuks selgituseks, ei luba nad vähemalt teha järeldust, et autor oleks püüdnud sihikindlalt eesõigustada häälikuseaduslikke vorme analoogilistega võrreldes. K. Leetberg oma „Eesti keele grammatika's“ (Tallinnas 1921) põikab essiivist kui „uuemate kirjameeste kunstlikult tarvitatavast korrast“ hoopis mööda ja konstateerib eesti keeles ainult 14 produktiivse käände olemasolu; kuid

¹ Minu harv. E. M.

essiivi näitena antud *poissina* (lk. 13) on tal küll tugevas astmes. „Kolmesilbiseist kse- ja ne-sõnust“ antakse ibid. lk. 29 mitmuse osastavana niihästi *katuksid, sulasid* kui *katukseid, sulaseid*, sellevastu aga ainult *asemeid, pimedaid, nädalaid* jne. Lk. 33 annab autor sisseütleva *sinna tuulde* ja ütleb selle kohta lk. 34 erapooletult: „Siit d-sõnadest on lõpp de ka l r n sõnadesse võetud: sinna uude järele ka sinna tuulde, joonde, merde, tulde“. Paralleelselt on esitatud samas lk. 52 keelekujud nagu *rääkisid - rääkisivad, räägiksid - räägiksvad*. Ja omas „Eesti sõnade tuletuses“ (Rakveres 1921) kirjutab sama autor lk. 11: „Et tugevaastmelist kaju kindlamine kuuldavale tuua, kõvendatakse vahenanti t-ga: halbus — halbtus, kurbus — kurbtus, argus — argtus“. Neist näiteist ilmestub küllalt selgesti, et K. Leetbergki ei ole kirjakeele vormide valikul mingit kaalu andnud nende häälikuseaduslikkusele. Veel enam on see maksev prof. J. Jõgeveri kohta. Iseloomulik on juba see, kuidas ta suhtub tugeva-astmelisele olevale käändele („Eesti keele grammatika. II aasta“. Tartus 1920, lk. 32): „Keele seaduste põhjal, mis kord muistsel ajal küll keeles valitsesid, nüüd aga mitte enam ei valitse, teda raskele astmele tagasi tõrjuda, nagu mõned soovivad, on kasuta ja otstarbeta ettevõtte. Ta on praegu nõrgal astmel ja võib sellele ka jääda, nõnda siis jõena mitte jõgena, käona mitte käguna, vakana, mitte vakkana...“ Ja veel üks näide viimaselt autorilt, mis sama ilmekalt näitab, kui vähese tähtsuse ta annab teatavate keelevormide häälikuseaduslikkusele (EKirj 1915, lk. 25, käsitledes mitmuse osastavat): „Kaugelt suuremal hulgal sõnadel tõrjus -si- osastava endise -i- välja. Vanad kujud, niisugused nagu *em-i, *kuid, *vabu surivad, ja ainult meie uue keele loojad tahavad surnu- luudele uueste elu sisse puhuda, mis küll vist asjata katse on.“ — Ka keeleuundust toetavate autorite hulgas ei ole kõik käesolevas küsimuses samal seisukohal kui Joh. Aavik. Nii mag. O. Loorits, meie kõige uuema grammatika kirjutaja, asetab keelevormide häälikuseaduslikkusele sama vähe rõhku kui prof. Jõgevergi. Kuigi ta soovitab tarvitada näit. vorme nagu *lain, vainlane pro laen, vaen-*

lane, hää, pää pro *hea, pea* või *kurbus, kaebus* pro *kurbtus, kaebtus*, siis mitte nende häälikuseaduslikkuse pärast, vaid kirjakeele hääliku- ja vormisüsteemi järjekindluse pärast. (näit. „E. k. gram.“, lk. 4, vormide nagu *aid, lain* jts. puhul: „... **d** ja **n** ees järjekindlasti¹ igalpool **ai**...“); paljudest kohtadest tema grammatikas selgub, et ta ei tee vahet valikul häälikuseaduslike ja analoogiliste keelendite vahel, näit. lk. 10: „Analoogiline vorm ei ole siis iseenesest sugugi halvem ega ebaõigem kui hääliksääduslik: mõlemad on keele orgaanilise arenemise tulemus ja üheõiguslikud... väär on meie vanemate keelemeeste „õige keelekuju“ mõiste piiramine ainult hääliksääduslikuga“ (vrd. ka *ibid.* lk. 171 j. m.). — Vaheteo tarbetust rõhutab ka mitmesti prof. L. Kettunen oma „Arvustavates märkustes keeleuuendusnõuete puhul“, näit. lk. 17 (vormide nagu *tugevid ~ tugevaid* puhul): „-*aid* ei ole, tõsi küll, häälikseaduste, vaid teiste niisama hääde seaduste, nimelt analogiaseaduste mõjul tekkinud...“ (vrd. ka samas lk. 26, 28, 99 jt.). — On olnud vastuoksa märgata mõnikord koguni teadlikku kaldumust analoogiliste vormide poole, kui on tarvis olnud valida nende ja häälikuseaduslike keelendite vahel, sellest hoolimata et viimastelgi on mööndud olevat väikesi paremusi, vrd. näit. A. S - te vastust, EK 1924, lk. 112: „... see hilistekinud teisend on mingisugustel põhjustel väga eluvõimeline ja levinemishimuline... Seesuguseid eriliselt levimisevõimelisi keelendeid tuleks aga võimalust mööda kirjakeeles sanktsioneerida, kui nende vastu pole ette tuua mingisuguseid kaaluvamaid etteheiteid otstarbekohasuse seisukohast“ (jutt on nominatiivist *õla*, gen. *õla*, mis on analoogiliselt kujunenud häälikuseadusliku *õlg*, gen. *õla*, asemele).

Meie siin käsiteldavas küsimuses on järelikult eesti kirjakeele arendamisel ilmsiks tulnud peamiselt ka k s voolu (eeltoodud ülevaade ei olnud muidugi täielik, vaid märkis ainult mõned üksikud silmapaistvamad momendid): ühelt poolt on esindatud vaadet, et kui on valikuvõimalusi hääliku- seaduslike ja analoogiliste vormide vahel, tuleb kirja-

¹ Minu harv. E. M.

keeles kalduda võimalikult esimeste poole (tunnuslause: häälikuseaduslikud keelendid on vanemad, omapärasemad, õigemad), teiselt poolt on väidetud, et niihästi häälikuseaduslikkudel kui analoogilistel vormidel on keeles ühesugune eluõigus: ei ole põhjust põhimõtteliselt eelistada kumbigi (tunnuslause: analoogilised vormid ei ole iseendast sugugi halvemad ega ebaõigemad kui häälikuseaduslikud: mõlemad on keele orgaanilise arenemise tulemus). On veel võimalik kolmas seisukoht, missugust aga meil seni avalikult laiemas ulatuses nähtavasti ei ole propageeritud: kui on valikuvõimalusi häälikuseaduslike ja analoogiliste keelendite vahel, tuleb kirjakeeles võimalikult anda eesõigus viimastele. Nende kolme seisukoha esitamise järel küsiksime, missugune neist on „kõige õigem“, s. o. missuguse järgi oleks kõige põhjendatum, kõige kohasem talitada kirjakeelekorraldusel.

Meil tuleb selgusele jõuda küsimuse kohta, kas häälikuseaduslikkusel või analoogilisusel iseenesest on mingeid üldismaksvaid, läbikäivaid paremusi, mis õigustaksid põhimõtteliselt kõigis valikuvabades juhtumeis kalduma võimalikult ühele poole neist. Vaatleksime ühtlasi sel puhul neid väiteid, mis on esitatud eelkirjeldatud seisukohtade toetusks, kõigepealt neid, mis on avaldatud häälikuseaduslike vormide kaitseks. — Tähtsamaks argumendiks viimaste kasuks on toodud väide, et neis esineb enamasti mingi keelele iseloomuline ja huvitav omapärasus (näit. astmevaheldus); analoogiavormid aga pakkuvat sellest juhusliku kõrvalkaldumuse. See on ju osalt tõsi: paradigmat nagu *käsi* : *käe* : *kätt* või *mägi* : *mäe* : *mäge* on tõesti meie keelele iseloomulikud, karakteristikumad kui näit. võimaliku (praegu meil küll mitte esineva) analoogilise astmeüldistusega muutesarjad *käsi* : **käsi* : **käsi* (vrd. *õla* : *õla* : *õla*, mis esineb *õlg* : *õla* : *õlga* kõrval) või **käe* : *käe* : **käed* (vrd. siinpuhul *lee* : *lee* : *leed*, kus on nähtavasti sündinud sarnane üldistus omastava tüvest, vrd. sm. *liesi* : *lieden*, vdj. *ləsi*). Pealegi on esimestes (s. o. astmevahelduslike) täieline vaheteovõimalus nominatiivi, genitiivi ja partitiivi vahel; kuna gen. ja part. lõpud on suures osas juhtumeis meie keeles kulu- nud, on vaheldus *mägi* : *mäe* : *mäge* või *käsi* : *käe* : *kätt*

selle vaheteovõimalusegi seisukohalt tõesti ilmekas. Ja sellelt vaatekohalt (ning kui ei esine muid takistavaid asjaolusid, vrd. allpool *susi*-sõna puhul, lk. 16) ei saa sugugi selle vastu olla, kui kirjakeeles fikseeritakse näit. ainumaks- vaks vahelduseks *otstarve : otstarbe : otstarvet* või *kõrb : kõrve : kõrbe*: see teeks lõpu ka seni maksnud kirjule ja kõikuvale tarvitusviisile. Et sarnane sõnade muutmisviis on keerulisem, ei tarvitse tulla arvesse, sest sünnipärasele, emakeeles üles kasvanud eestlasele ei ole selles keerulisuses midagi ülepääsmatut; muulasi me ei tarvitse aga siin arvesse võtta. Kuid ongi ainult osalt tõsi, et nimelt häälikuseaduslikud vormid on sageli karakteristikult astmevahelduslikud; nii mõnigi kord on lugu hoopis ümberpöör- dud: just analoogilised vormid annavad ilmeka astmevahel- dusnähtuse, kuna neile vastavais häälikuseaduslikes vormes astmevahelduspuudub. Tarvitseb ainult meelde tule- tada paradigme nagu *oskan : osata, salgan : salata, vihkan : vihata, vanduma : vannun, kuusk : kuuse, tald : talla* jne. (vrd. L. Kettunen, Viron kielen äänneh., lk. 8—9), kus esinev häälikuvaheldus on analoogiline (*viskan : visata* jt. tüüpide eeskujul kujunenud): häälikuseaduslikud oleksid **osan : osata, *salan : salata, *vihan : vihata* (vrd. *viha*: gen. *viha*!), **vannuma : vannun, *kuus : kuuse, *tall : talla* jne.¹ (vrd. ka sm. *osaan : osata, salaan : salata, vihaan : vihata, vannomaan : vannon, kuusi : kuusen, talla : tallan* jne.). Ja kas tohiks tõendada, et *oskama : osata* oleks vähem omapärane kui **osama : osata*; kas vaheldus *oskama : osata* on võinud üldse tekkida võõraste keelte mõjul?

Järelikult ka analoogilised keelendid võivad olla oma- pärased. Ongi äärmiselt kitsasilmapiiriline see vaatekoht, et häälikuseaduslikkuses peitub ühtlasi mittevõõrapärased, „õigemus“. Sest mille poolest oleks näit. oodatav hääliku- seaduslik vorm **laks : lahe* (vrd. Setälä, Yhteissuoma-

¹ Viimases kolmes sõnas esineks küll praegugi astmevaheldus, ja nimelt vältevaheldus **vannuma : vannun, *kuus : kuuse* jne., kuid see vaheldus ei oleks ikkagi nii selgejooneline ega iseloomuline kui sõnus *vanduma : vannun, kuusk : kuuse* jne. Esimesed kolm sõna (*osata, salata, vihata*) oleksid aga ilma igasuguse vahelduseta.

lainen äännehistoria, lk. 200; sõna deklioneeruks praegu nagu *kaks : kahe*) omapärasem või õigem kui tema asemele analoogiliselt kujunenud *laht : lahe* (iseegi astmevaheldus on viimasel olemas!)? Või kas minevikuvormid nagu *laulsin, õppisin, andis* jts. on sellepärast vähem õiged, et nende *-si*-tunnus on analoogiline (vanema *-i*-tunnuse asemel)? Sellega ei ole muidugi veel öeldud, et analoogilised vormid ei või olla võõrapärased: seda oleksid nad sel puhul, kui nad on kujundatud mõne võõra keele mõjul vastukäivalt keele omale tarvitusviisile, kui nende tarvitaja ei ole kas kõnesolevat keelt küllalt hästi omandanud või on selle suuremal määral unustanud (kui meil näit. kuskil maanurgas saksa keele mõjul eesti keelt kõneldaks nii, kui kirjutas omal ajal Stahl, siis võiks sarnase keele suure osa vormide kohta kindlasti öelda, et nad on võõrapäraselt analoogilised). Kuid see võimalus saab tegelikult tulla ainult harva arvesse. Pealegi võivad ka häälikuseaduslikud vormid olla kujunenud võõra keele mõjul (vrd. näit. helitute sulghäälikute heliliseks muutumist teatavas asendis mitmes kohas läänemere-soome keeltes vene või läti keele naabruses, meil näit. setu murdes).

Puudutades eelpool analoogiliste vormide võõrapärasust, jõudsime kaunis lähedale teisele silmapaistvamale väitele häälikuseaduslikkude vormide kasuks: häälikuseaduslikkude vormide kadumine ja analoogiliste kujunemine olevat sageli mingi puuduliku keeleäraõppimise, keeleunustamise ja keele limestumise nähtus, kui häälikuseaduslikud on raskemad, keerulisemad, analoogilised aga lihtsamad. Teatavasti on keele muutumine osalt ainult selle tõttu võimalik, et üksikud keelendid, kui nii populaarselt tohib väljenduda, alatasa vajuvad „unustusse“, või ei ole üldse tulnud teadvusse, ja nende asemele kujundatakse uued, mis ei tarvitse olla täpsalt samakujulised kui need, mille asemele nad moodustati. Kui kõik üksikud keelendid anduksid täpsalt edasi põlvest põlve, siis ei saaks juttugi olla keele muutumisest, vaid parimal juhtumil ainult keele täienemisest, kui moodustuks juurde uusi keelendeid. Niisugusel puhul kõneleksid näit. eestlased ja soomlased praegu

vististi üht ja sama, põlist vana keelt. Nii on siis kogu keele arenemine teatava määranii „keeleunustamis“-nähtuseks. Sellepärast tundub üldiselt imelik, kui esinetakse süüdistava etteheitega teatud vormide puhul, et nad on keeleunustuslikud (vrd. ka Joh. A avik, Õigekeelsuslik grammatika, lk. 13). Muidugi on nad keeleunustuslikud! Ka on keeleelus harilikuks nähtuseks, et vormid, mis esinevad kõnes sagedamini (näit. *jalgu*), ei alistu nii kergesti analoogia mõjule kui need, mida harvemini tarvitatakse (näit. *mun-kasi(d)*, vrd. samas lk. 12 ja 13). Näikse küll, et eelmainitud väite autor ei ole tsiteeritud ridades mõelnud seda üld-„unustamis“-nähtust, vaid tahtis juhtida tähelepanu asjaolule, et meie kirjakeeletarvitajad, eriti haritlased ja linnaelanikud, on suures enamikus olnud mitme keele oskajaid, kes asudes kaugemal elavast rahvakeelest mõnikord on teataval määral kaotanud emakeeleinstinkti ning emakeeleoskuse ja on ka kergemini alistunud võõraste keelte mõjule (vrd. viimasena-mainitud teos lk. 4). Sarnaseil isikuil on muidugi hõlpsam kujundada näit. proportsionaal-analoogiline *vigasid* või *sigasid* häälikuseaduslikkude *vigu*, *sigu* asemele. Ent kus on siin piir selle loomuliku, keele omal pinnal sündiva keeleunustuse ja viimasenamainitud kitsamapiirilise keeletunde tumenemise vahel? Igatahes ei ole teatud vormide puhul tehtud väitel, et n e n d e kadumine „on just keelelise lamestumise ja keeleunustamise nähtus“ (s. o. unustamise halvemas mõttes; laiemas mõttes, nagu nägime, võiks iga keelevormi nimetada keeleunustuslikuks), seni põhja all, kuni ei ole faktiliste andmete najal tõestatud või vähemalt tõenäolikukski tehtud, et see nii on. Vastasel korral jääb kogu see „keeleunustuslikkus“ paljaks efektiivsevaks lööksõnaks, mil puudub tõeline sisu.

Veel üks moment tuleb tähele panna: kes on teinud tegemist keeleteaduse printsiibiõpetusega, teab, et häälikmuutused on keele vormisüsteemile teatavas mõttes lõhkuvaks jõuks. Ei oskaks kujutella, määraseks tarvitamiskõlvutuks kaoseks kujuneks keel, kui ei oleks analoogia korraldavat ja selgendavat mõju. Ei saa kaugeltki kujutlust sellest, kui teada, et näit. algsome häälikuseisuga võrreldes

peaksime ütlema praegu **ändu*, **laulu* pro *andku*, *laulgu*, **magada*: **maäku* pro *magan*: *magagu*, **laüses*, **naëra* pro *lausudes*, *naerda* või [see] *talv*, [selle] *talv*, [seda] *talv*, [selle] *talv* (akus.), [neid] **talv*, kui ei oleks tekkinud viimase homonüümkuju asemele analoogilist osastavvormi *talusid*. Dr. A. Saareste on esitanud väga tõenäoliku oletuse („Leksikaalseist vahekordadest eesti murretes“ I, lk. 64), et *susi*-sõna on kadunud põhjaeesti kõnekeelest ja maad andnud saksa laensõnale *hunt* suurel määral selle tõttu, et tema häälikuseaduslik omastav *soe* sai homonüümseks, samakõlaliseks omadussõnaga *soe* [*sooja*] (vrd. näit. ütelsi *soe pesa*, *soe poeg*, *soe nahk* jts., kus ei selgu, kummast mõistest jutt); lõunaeestis, kus *susi* praegugi elujõuline, sarnast kokkusattumist ei ole, sest seal tarvitatakse tähenduses 'soe [*sooja*]' sõna *lämmi* (variantides *lämmi*, *lämi*, *lämm* jne., vrd. mainitud teos, lk. 258). See huvitav nähtus oleks lisatõestiseks selle kohta, kui väheotstarbekohaseks võib kujuneda häälikuseaduslik vorm teatud tingimustes, ja heaks näiteks selle kohta, et astmevahelduski ei ole sõnale alati ideaalseks paremuseks; kui tahetakse sõna *susi* kirjakeeleski täies elujõulisuses kasutada, siis on küll tõenäolik, et teda tuleks tarvitada analoogilise astmeüldistusega *susi*: omast. *susi*: osast. *susi* (pro *susi*: *soe*: *sutt*, mis oleks häälikuseaduslik). Analoogilisus on seega paljudele keelenditele suureks kasuks, tihti otse paratamatuks elutingimuseks ja aitab seks kaasa, et keel ei kaotaks oma väärtuse mõtete-edasiandmis-vahendina. Sellepärast tuleb aina tervitada, et näit. algsõomega võrreldes häälikuseadusliku minevikuvormi **kiilgun*, **õpin* või pluurali partitiivkuju *nahkurid* asemel on hakatud tarvitama analoogilisi *kiikusin*, *õppisin* resp *nahkureid*¹ või et algupärasema *anna(n)*, *annad*, **andav* resp. **anda*, *anname*, *annate*, *andvad* asemele on kujunenud ühtlasetüveline *annan*, *annad*, *annab*, *anname*,

¹ Viimane vorm on kirjakeelsena antud ka „Eesti õigekeelsuse-sõnaraamatus“.

annate, annavad või et olevas käändes praegu tarvitame *jõena, rauana*, mitte **jõgen, *raudna*¹.

Viimane asjaolu ei tohi aga meid kallutada vastupidisesse äärmusse. Sellest hoolimata, et analoogia mõjul keele vormisüsteem areneb enamasti lihtsuse ja selguse sihis, ei ole analoogilistelgi vormidel niisuguseid üldismaksivaid paremusi, mis meid sunniksid võimalikult neid eelistama häälikuseaduslikest. Sest vormisüsteemi lihtsus ei ole alati tema paremus. Meie mitmuse partitiiv oleks ju tõesti kergesti õpitav, kui tal näit. oleks üksainus lõpp *-si*, kui ütleksime ainult *jalgasi, metsasi, radasi, põõsasi, vasarasi* jne. pro *jalgu, metsi, radu, põõsaid, vasaraid* jne., kuid ei või öelda, et eelmised vormid sellepärast kõigis suhteis paremad oleksid (viimaste eelistusel ei tule muidugi arvesse nende „õigemus“, „omapärasemus“ või „mitte-keeleunustuslikkus“). Tohiks olla ju lubatav teatava määran, kus otstarbekohasus selle all tunduvalt ei kannata, kirja-keelekorraldusel arvesse võtta ka kõlalise paremuse ja mitmekesisuse nõudeid. Pealegi ei saa vormidele nagu *jalgu, metsi* otstarbekohasusegi seisukohalt palju ette heita (teatava piirini muidugi: see ei oleks maksev sarnaste vormide kohta kui *rahu* 'rahasid' või *mägi* 'mägesid'). Ja viimaks tegur, mis tuleb samuti arvestada: *i*-mitmuselistel partitiivil ei puudu meie rahvamurdeiski oma põhi, kuigi seal esineb kõikuvusi nende vokalismis. Neist osastavormidest on juba küllalt juttu tehtud, sellepärast ei tarvitse kõiki esitatud väiteid enam hakata kordama (vt. Joh. Aavik, Õigekeelsuslik grammatika. 1. Mitmuse partitiiv). Ei julgeks ka hakata tõendama, et analoogiline *kõneleti, võistletud, võitletakse* oleks tingimata eelistatavam kui häälikuseaduslik *kõneldi, võisteldud, võideldakse* või et käänamisviis *käsi*: **käsi*: **käsi*, kui peaksid ilmuma sarnased vormid keelde, resp. murdeline *hammas*: *hàmma*: *hammast* oleks soovitatavam kui astmevahelduslik *käsi*: *käe*: *kätt* resp. *hammas*: *hamba*: *hammast*. Otsehalbade analoogiavormide hulka

¹ Ka soomeline *jõena, raudana* ei oleks parem, vaid mõjuks meie praeguses käändesüsteemis ainult segavalt.

tuleks lugeda illatiivkujud nagu *hobusse, punasse, isasse*¹ (pro *hobusesse, punasesse, isasesse* — need on ka analoogilised; häälikuseaduslikud oleksid *hobuse, punase, isase*), mis on kujundatud sisseütlevate eeskujul nagu *esimesse, inimesse, äärmisse* jne. Sest keelekujud nagu *hobusse* tekitaksid segavaid homonüümsusi, vrd. näit. *isasse* (sõnast *isa*) ja *isa[se]sse* (sõnast *isane*) või *sulasse* (sõnast *sula*) ja *sula[se]sse* (sõnast *sulane*).

Pilku tagasi heites eelnenud arutlusele võime teha mõningad kokkuvõtted. Kõigepealt nägime, et ei ole põhjust paremaks pidada häälikuseaduslikke vorme analoogilistest, sest esimesed ei ole omapärasemad ega „õigemad“, vaid sagedasti keele otstarbe seisukohalt otse tarvitamiskõlvutud ja sellevõrra elujõuetud, et nad võitluses olemasolu eest paratamata peavad taganema muude keelekujude eest ja hävinema. Kui nad mõnikord pakuvad väikesi paremusi, nagu lühemus, mitmekesisus, heakõlalisus *i*-mitmuselises partitiivis või astmevahelduslikkus mõnedes tüvedes, siis ei saa neid paremusi panna mitte häälikuseaduslikkuse enda arvele: mingi vormi paremuse osutamine ei anna veel põhjust kiita selle vormi kujunemise viisi. Palju enam põhjust oleks valikuvõimalusel järjekindlasti eesõigus anda analoogilistele keelendeile, eriti kui ainult tugeada otstarbekohasuse (lihtsuse) põhimõttele: ei ole naljalt mõeldav — see on maksev vähemalt kõnesolevat liiki vormide énamiku kohta — juba keele psühholoogilisi aluseid arvesse võttes (iga keeletarvitaja tahab väljenduda teistele arusaadavalt), et mingi kujunev analoogiavorm oleks päris tarvitamiskõlvutu või ei pakuks paremusi selguse ja lihtsuse seisukohalt vastava häälikuseaduslikuga võrreldes (eelesitatud vormide nagu *hobusse, sulasse* puhul ei ole kindel, kuivõrra nad on rahva-

¹ Kuivõrra need on rahvakeelsed, selle kohta allakirjutanul ei olnud andmeid. Küll aga on olnud märgata mõnikord nende esinemist kirjakeeles, nähtavasti keeleuendusliikumuse tekitatud liialdusena (vormide nagu *hobusse, sulasse* vastu on tõstnud häält ka H. Põld, EKirj. 1915, lk. 357).

keelsed). Ent kuna otstarbekohasus ei ole ainsaks kirjakeelekorralduse põhimõtteks, siin tuleb arvestada ka kirjakeele traditsiooni, rahvakeelsust, teataval määral (kui eelmised tegurid ei takista) ka kõlalist eufooniast jne., siis ei ole analoogilisedki keelendid alati soovitatavamad kui neile vastavad häälikuseaduslikud.

Jõuaksime seega lõpptulemusele, et kirjakeele vormide valikul meil pole mingit õigust põhimõtteliselt eelistada ei häälikuseaduslikke ega analoogilisi vorme. See lõpptulemus on loomulik juba aprioorsest seisukohast, ilma eelnenud arutluse tagi. On ju häälikmuutused ja analoogia nendeks kaheks tähtsamaks arenemissuunaks keeleelus — muud muutumislüügid tulevad palju vähemal määral arvesse — ilma milleta ei ole saanud ainustki praegu olemasolevat inimeskeelt. On mõtetu teatavat vormi paremaks pidada selle järgi, kummas kõnesolevas suunas ta on moodustunud; vormi kujunemisviis ei taga veel tema paremust. Kuid, nagu nägime, ka puhtpraktiliste kaalutluste alusel saame sama lõpptulemuse: selgub, et ei häälikuseaduslikkus ega analoogilisus keelekujudele tõepoolest ole alati paremaks. Järelikult, kui tahaksime lahendada algul püstitatud küsimuse, kas tarvitada näit. *esitelgu* või *esit(e)legu*, siis peame otsustusel tarvitusele võtma sootu teised mõõdupuud. Ja kui peaksime eelistama vormid nagu *esitelgu*, *esitelnud*, *esitella*, *esiteldama*, *esitellakse* jne., neid tulekski vahest kirjakeeles paremaks pidada — miks, see on juba väljaspool kõnesoleva harutluse piire —, siis igatahes mitte sellepärast, et nad on häälikuseaduslikumad.

Viimase lõppväitega ei ole sugugi tahetud öelda, et praktiliskeeleliste küsimuste lahendusel ei ole tarviski tunda keele ajalugu, sest selle osutatud tõsiasi ei tule suures osas juhtumeis niikuinii kaalumisele kirjakeelevormide valikul. Säärane vaade oleks sama hea kui väita, et hämarasse tupp ei ole valgust tarvis, sest ega see toasolevaid asju ikkagi oluliselt muuda. Et suuta õieti orienteeruda meie keele vormirägastikus, selles mõttes, ja peamiselt

selles mõttes, tuleb ka normatiivis-õigekeelsuslikul grammatikal üksikute keelendite puhul muu seas küsida, kas nad on häälikuseadulikud või analoogilised.

E. Muuk.

Valik eestikeelseid grammatilisi oskussõnu.

Akadeemilise Emakeele Seltsi koosolekuil 14. ja 30. nov. 1924 esines eesti keele õpetaja J. Ainelo ettekandega, milles ta iseloomustas meie keeleõpetuse terminoloogia alal valitsevat korralagedust, esitas seni kõrvutarvitatud ning soovitatud tähtsamad grammatilised oskussõnad nende eri teisendites ning soovitas valida eestikeelsete grammatiliste tärminite lõplikuks kinnistuseks sellekohase komisjoni Ülikooli õppejõududest, tegelikest eesti keele õpetajaist ja eesti keele õppijaist üliõpilastest. Ettekandja oli kogunud juba sellekohase materjali, mille juures tal oli olnud tarvitada ka õp. H. Turbi oskussõnakogu, mis viimane oli esitanud II eesti keele õpetajate kongressil. 30. nov. valitigi Akadeemilise Emakeele Seltsi juurde eesti keeleõpetuse oskussõnade toimkond (dr. A. Saarest, lektor J. V. Veski, õpetajad J. Ainelo, J. Tamm, J. Tammemägi, E. Nurm, A. Laan ja üliõp. E. Muuk), kelle esimese kolme koosoleku töö viljana esitataksegi alljärgnev sõnastik¹. Neil koosolekuil (3. I, 4. I ja 8. III 1925), millest osa võtsid dr. A. Saarest 3 korda, lektor J. V. Veski 3 k., J. Ainelo 2 k., J. Tammemägi 3 k., E. Muuk 3 k., A. Laan 1 k. ja E. Nurm 1 k., harutleti peamiselt J. Ainelo esitatud materjale. J. Ainelo on korraldanud ka toimkonna töö tulemusena valminud alljärgnevad nimetused ideoloogilisse järjekorda, kuna osa seletusi sõnadele on lisanud E. Muuk.

Eestikeelsete grammatiliste oskussõnade tarvituse ulatuse kohta oldi mainitud toimkonnas seisukohal, et eesti keele õpetusel algkoolis tuleb tarvitada kas ainult eestikeelseid oskussõnu või asetada nad vähemalt esikohale muukeelsete tärminite kõrval. Keskkooli kohta ei peetud

¹ Olgu siinpuhul tähendatud, et toimkonna loodud sõnad ilmuvad siin fikseeritud kujul ka „Eesti õigekeelsuse-sõnaraamatu“ seni trükkimata osas (N-tähest alates), selle võrra kui neid tähestikuliselt järjekorral sinna kuulub.

seada nõuet nii oluliseks: seal võiksid olla esikohal muukeelsed oskussõnad, et õpilased omandaksid rahvusvahelise grammatilise terminoloogia ja neil avaneks võrdlusvõimalus muude keelte grammatiliste süstemitega, kuid sealgi võidakse tarvitada muukeelsetega üheväärtiliselt ka vastavaid eestikeelseid sõnu. Siinesitatud täerminite valikul ongi peetud silmas peamiselt algkooli nõudeid, kuid on hulka võetud üksikuid nimetusi ka alalt, mida algõpiastmel ei tule sugugi puudutada. Sellepärast ei saa siinolev nimestik olla normiks selle kohta, mida eesti keele õpetusel üksikuis koolides tuleb käsitleda, mida mitte.

Alljärgnevad oskussõnad on, nagu juba mainitud, korraldatud sisulisse, ideoloogilisse järjekorda. Et üksiku sõna leidmist hõlbustada, on nimestiku lõppu paigutatud tähestikuline sõnaindeks, mis sisaldab niihästi eesti- kui muukeelsed täerminid. Eestikeelsete oskussõnade tähendus on fikseeritud sel teel, et neile on lisandatud kas võrdsuümärgi vahendusel vastav eesti võõrsõna või ümmarsulgudes eestikeelne seletus või muukeelne vaste. Tõlkimisel muusse keeltesse on tarvitatud ladina, saksa ja vähesel määral ka prantsuse keelt (viimasel puhul on juurde lisatud: prants. k.), Lühendustest on e. = ehk, g. = genitiiv, omastav käänne.

I. Üldmõisted.

1. keeleõpetus e. grammatika; keeleõpetuslik e. grammatiline	8. häälikuajalugu (Lautgeschichte)
2. häälikuõpetus = fonetika	9. õigekirjutus, -õpetus = ortograafia
3. vormiõpetus = morfoloogia	10. stiiliõpetus = stilistika
4. sõnaõpetus = etümolooogia	11. murre = dialekt; murak = alamurre (Mundart, prants. k. patois)
5. tuletusõpetus = derivatsioonõpetus	12. ühiskeel (Gemeinsprache)
6. lauseõpetus = süntaks	13. kirjakeel (Schriftsprache)
7. tähendusõpetus = semasioloogia	14. algkeel (Grundsprache)
	15. laensõna (Lehnwort)
	16. võõrsõna (Fremdwort)
	17. juhised = reegel
	18. erand (Ausnahme)

II. Häälikuõpetus.

19. heli (Ton)	22. [heli] tugevus = intensiteet
20. kahin (Geräusch)	23. [heli] vältus = kvantiteet
21. kõla (Schall)	

24. [heli]laad e.münt = tämbr (Klangfarbe)
25. [heli] kõrgus = tonaliteet
26. artikuleerima
27. hääldama [sõna, häälikut] (aussprechen)
28. häälik (Laut)
29. täht (Buchstabe)
30. tähestik = alfabeet
31. [suur, väike] algustäht (Anfangsbuchstabe)
32. ühe-, kahekordne täht
33. algushäälik (Anlaut)
34. sisehäälikud (sõna või sõnaosa esimese ja teise silbi vahekoha-häälikud, esimese silbi vokaalollus ning järgnevad konsonandid kuni järgmise silbi täishäälikuni, kui silpi üldse järgneb; sisehäälikud alluvad painduvas sõnas või sõnaosas astmevaheldusele)
35. lõpphäälik (Auslaut)
36. täishäälik = vokaal
37. kaashäälik = konsonant
38. sonant
39. lihthäälik (üksikhäälik, Einzellaut)
40. liithäälik (häälikühend, Lautverbindung); kak-sik-, kolmikhäälik jne.
41. liitkaashäälik = konsonantühend
42. liittäishäälik = vokaalühend
43. kaksiktäishäälik = dif-tong
44. diftongistama = difton-geerima; diftongistuma
45. kaksikkaashäälik = ge-minaat
46. kahendama = geminee-rima; kahenduma; ka-
- hendumine, kahendus = geminatsioon
47. sulghäälik = klusiil
48. piluhäälik = spirant, fri-katiiv
49. ninahäälik = nasaal
50. huulhäälik = labiaal
51. hammashäälik = dentaal
52. huulhammashäälik = dentilabiaal
53. lagihäälik = palataal-ve-laar
54. kõrihäälik = larüngaal
55. külghäälik = lateraal
56. sulahäälik = liikvida
57. värihäälik = tremulant
58. heliline (stimmhaft); he-litu (stimmlos)
59. ees- [-täis-, -kaas-] häälik (nii hääldatav, et keel asub eespooles suuosas); eestäishäälik = eesvo-kaal (vorderer Vokal, Vordergaumenvokal)
60. kesk- [-täis-, -kaas-] hää-lik; kesktäishäälik = keskvokaal (Mittelgau-menvokal)
61. taga- [-täis-, -kaas-] hää-lik; tagatäishäälik = ta-gavokaal (hinterer Vokal, Hintergaumenvokal)
62. kõrge [täishäälik] (ge-schlossener [Vokal])
63. keskkõrge [täishäälik] (kõrge ja madala vahe-pealne)
64. madal [täishäälik] (of-fener [Vokal])
65. kõneelund = kõneorgan
66. keel
67. suu
68. suukoobas
69. nina
70. ninakoobas

71. huul
72. hambad
73. igemed=alveoolid (Zahn-
damm, Zahnfortsatz)
74. suulagi (Gaumen)
75. kõva suulagi (palatum)
76. pehme suulagi e. kurgu-
puri (velum)
77. kurgunibu (uvula)
78. kurk (pharynx, fauces)
79. [hinge-] kõri (larynx)
80. kõrikaas (epiglottis)
81. kõrisõlm (prominentia la-
ryngea s. pomum Adami)
82. häälepaelad (chordae vo-
cales)
83. häälepilu (rima glottidis,
glottis)
84. kops
85. õhuvool
86. silp (Silbe)
87. silbitama (silpidesse ja-
tama)
88. ühe-, kahe-, kolme-, mit-
mesilbi[li]ne [sõna]
89. lahtine silp (offene Silbe);
lahtine sõna või sõnaosa
90. kinnine silp (geschlos-
sene Silbe); kinnine sõna
või sõnaosa
91. rõhk = (dünaamiline)
aktsent
92. tugevarõhuline (betont)
93. nõrgarõhuline e. rõhutu
(unbetont)
94. pearõhk (Hauptton)
95. kaasarõhk (Nebenton)
96. silbirõhk (Silbenton)
97. lauserõhk (Satz- oder
Wortton)
98. vältus e. pikkus=kvan-
titeet
99. [hääliku, silbi] välde =
pikkusjärk, kvantiteedi-
aste
100. I ehk lühike välde, esma-
e. lühi-välteline [häälik,
silp]
101. II ehk pikk välde; teise-
e. pika-välteline [häälik,
silp]
102. III ehk ülipikk välde;
kolmanda- e. ülipika-
välteline [häälik, silp]
103. [sõna, sõnaosa] silbi-
välde (sõna või sõna-
osa esimese silbi pik-
kusjärk; kui näit. sõna
I silp on esimeses vältes,
siis see sõna on esimesel
silbivältel)
104. esma- ehk lühi-silbiväl-
teline, teise- e. pika-sil-
bivälteline, kolmanda-
e. ülipika-silbivälteline
[sõna, sõnaosa]
105. häälikuseadus (Lautge-
setz); häälikuseaduslik
106. sarnastama = assimilee-
rima; sarnastuma; sar-
nastumine, sarnastus =
assimilatsioon
107. eristama = dissimilee-
rima; eristuma; eristu-
mine, eristus = dissi-
milatsioon
108. kadumine, kadu
109. lõppkadu (Apokope)
110. sisekadu (Synkope)
111. koondama = kontrahee-
rima; koonduma; koon-
dumine, koondus =
kontraktsioon
112. peenendama = palata-
liseerima, muljeerima;
peenema; peenendus

III. Vormiõpetus.

113. sõna	137. [muute-, käände-, pöörde-] lõpp (Endung)
114. sõnaliik (Redeteil, Wortart)	138. side[täis]häälik (Binde-laut [resp.-vokal])
115. käändsõna = noomen	139. tüvelõpphäälik (Stamm-auslaut)
116. nimisõna = substan-tiiv	140. keelevorm e. keelekuju (Sprachform)
117. omadussõna = adjektiiv	141. aste e. paine (Stufe) ¹ ;
astmevaheldus e. pain-dumine (Stufenwech-sel, prants. k. alternance syllabique); astmevahel-duslik e. paindub; painu-tama = (tüve) alternee-rima
118. asesõna = pronoomen	142. tugev aste e. paine
119. arvsõna = numeraal	143. nõrk aste e. paine
120. pöörsõna = verb	144. muutma = flekteerima;
muude = muutevorm;
muutkond = muutmis-kategooria
121. abisõna = partikkel	145. kään[a]ma = deklinee-rima
122. mäarsõna = adverb	146. pöör[a]ma = konjugee-rima
123. kaassõna (ühine nime-tus ees- ja tagasõnade tarvis)	147. võrdlema = komparee-rima
124. eessõna = preposit-sioon	148. meeleline = konkreetne,
mõtteline = abstraktne
(nimisõna liigitusena
grammatikas tarbetu)
125. tagasõna = postposit-sioon	149. pärisnimi (nomen pro-prium)
126. sidesõna = konjunkt-sioon	150. üldnimi = apellatiiv
127. hüüdsõna = interjekt-sioon	151. kogunimi = kollektiiv
(Sammelname)
128. sõnaosa (tuletuslik: tüvi, liide, tunnus jne.)	152. ainenimi (Stoffname)
129. tüvi (Stamm[form])	153. põhiarv = kardinaal
130. lihttüvi	154. järgarv = ordinaal
131. liittävi	155. murdarv (Bruchzahl-wort)
132. tuletama = deriveerima;
tuletus = derivatsioon;
tuletis = derivaat	
133. tüvisõna (millest mingi muu sõna on tuletatud)	
134. põhitüvi (millest antud tüvi on tuletatud)	
135. [tuletus-] liide = suffiks	
136. [vormi-] tunnus (tervet vormirühma iseloomus-tav liide, näit. mitmuse tunnus -i-, -de-, -te-, tingiva kõneviisi tunnus -ksi- jne.)	

¹ Komisjoni liige J. Ainelo ei soovita selle mõiste jaoks kahte nimetust jätta.

156. mõõtarv (-ne-, -line- lõpuline, näit. 'ühene' ~ 'üheline')
157. määrarv (-kesi-lõpuline, näit. 'kolmekesi')
158. umbarv (näit. 'mitu', 'palju' jts.)
159. isikuline [asesõna] = personaalne
160. küsiv [asesõna] = interrogatiivne
161. siduv [asesõna] = relatiivne
162. enesekohane [asesõna] = refleksiivne
163. omastav [asesõna] = possessiivne
164. näitav [asesõna] = demonstratiivne
165. vastastikune [asesõna] = retsiprookne
166. umbmäärane [asesõna] = indefiniitne
167. sihiline [pöördõna] = transitiivne
168. sihitu [pöördõna] = intransitiivne
169. täishäälikuline e. täishäälik-liitumine = vokaalliitumine; täishäälikuline e. täishäälik-tüvi = vokaaltüvi (vokaaliga lõppev)
170. kaashäälikuline e. kaashäälik-liitumine = konsonantliitumine; kaashäälikuline e. kaashäälik-tüvi = konsonant-tüvi (konsonandiga lõppev)
171. kään[a]mine = deklinatsioon; kääne [g. käände] = kaasus; käänd-kond = deklinatsioon
172. põhikääne (mille abil saab tuletada muid käändeid)
173. kohakääne (kohavahekordi määrav, näit. sisseütlev, alalütlev, rajav jts.)
174. sisekohakääne (süü kuulub sisse-, sees- ja seestütlev kääne)
175. väliskohakääne (alale-, alal- ja alaltütlev kääne)
176. üldkohakääne (olev, saav ja rajav kääne)
177. otsene kääne (nimetav, omastav, sihitav ja osastav kääne)
178. kaudne kääne = oblikvakääne
179. nimetav [kääne] = nominatiiv
180. omastav [kääne] = genitiiv
181. sihitav [kääne] = akusatiiv
182. osastav [kääne] = partitiiv
183. sisseütlev [kääne] = illatiiv
184. seesütlev [kääne] = inessiiv
185. seestütlev [kääne] = elatiiv
186. alaleütlev [kääne] = allatiiv
187. alalütlev [kääne] = adessiiv
188. alaltütlev [kääne] = ablatiiv
189. ilmaütlev [kääne] = abessiiv
190. kaasaütlev [kääne] = komitatiiv
191. saav [kääne] = translatiiv e. faktiiv

192. olev [kääne] = essiiv
193. rajav [kääne] = terminatiiv
194. viisiütlev [kääne] = instruktiiv
195. sihtiv [kääne] = latiiv
196. arv (numerus)
197. ainsus = singular
198. mitmus = pluural
199. d- ehk omastavaline mitmus (mille tunnuseks on -d, -de-, -te-)
200. koondeline d- mitmus (milles on sündinud d-olluse kadu ja kontraktsoon, näit. 'jalgel')
201. i- ehk osastavaline mitmus (mille ajalooliseks tunnuseks on -i-)
202. pöör[a]mine = konjugeerimine; [1., 2. ja 3.] pööre [g. pööride] = persoon; pöördkond = konjugatsioon
203. [pöörd sõna] põhivorm (mille abil saab tuletada muid [pöörd sõna] vorme)
204. jaatav, eitav kõne
205. tegumood (genus verbi)
206. tegevik = aktiiv (süü alla kuulub eesti keeles niihästi isikuline kui ka umbisikuline tegumood)
207. tehtavik = passiiv (eesti keeles iseseisva vormirühmana praegu puudub; endise tehtaviku järeletulijana esineb meil praegu umbisikuline tegumood, impersonaal)
208. isikuline tegumood = personaalne tegumood ehk personaal
209. umbisikuline tegumood = impersonaalne tegumood e. impersonaal (tunnuseks on -t[a]-, -d[a]-, näit. 'kirjuta-takse', 'löö-d-i' jt.)
210. [pöörd sõna] pöördeline [vorm] = finitiiv
211. [pöörd sõna] käändeline [vorm] = infiniitne
212. kõneviis = moodus
213. kindel kõneviis = indikatiiv
214. tingiv kõneviis = konditsionaal
215. käskiv kõneviis = imperatiiv
216. kaudne kõneviis (modus obliquus, näit. 'ta tulevat', 'ta tulnud')
217. võimalikkus-kõneviis = potentsiaal
218. aeg (tempus)
219. olevik = praesens
220. minevik = preteritum
221. tulevik = futurum (eesti keeles erivormina puudub)
222. lihtminevik = imperfektum
223. täisminevik = perfektum
224. enneminevik = pluskvamperfektum
225. teokäändsõna = verbaalnoomen
226. tegevusnimi = infinitiiv
227. I e. ma - tegevusnimi (näit. 'paluma'; sellel tegevusnimel on rida käändeid)
228. II e. da - tegevusnimi (näit. 'paluda', 'hakata', 'juua'; II tegevusnimel

- on veel seesütlev kääne, -es-lõpuline, näit. 'paludes', 'hakates', 'juues')
229. kesksõna = partitsiip
230. tegijanimi (-ja-lõpuline, näit. 'tulija')
231. teonimi (-mine-lõpuline, näit. 'tegemine')
232. võrdlemine = komparatsioon; võrre e. võrdlusaste (gradus comparisonis)
233. algvõrre = positiiv
234. keskvõrre = komparatiiv
235. ülivõrre = superlatiiv
236. omastusliide = possessiivsuffiks
237. liitsõna (einfaches Wort)
238. liitsõna (zusammengesetztes Wort)
239. [liitsõna] põhisõna ([liitsõna] viimane, tähenduskandev osa)
240. [liitsõna] täiendsõna [liitsõna] osa, mis on põhisõnale täiendiks)
241. liitma; liituma
242. nimetavaline [liitmine] = nominatiivne
243. omastavaline [liitmine] = genitiivne

IV. Lauseõpetus.

244. lause (Satz)
245. lauseliige (Satzglied)
246. pealiige (alus, öeldis ja öeldistäide)
247. kõrvalliige (sihitis, täiend, lisand ja määrus)
248. alus = subjekt; alusrühm, -sõna
249. öeldis = predikaat; öeldisrühm, -sõna
250. öeldistäide = predikaaditäide
251. side = koopula¹
252. laiend (lihtlauset laiendav liige, kõrvalliige; laiend võib olla kas sihitiseks, täiendiks või määruseks selle järgi, missugust sõnaliiki ta lähemalt piiritleb: „nimisõna juurde kuuluvat laiendit nimetame täiendiks“ ehk lihtsalt: „nimiõna laiendit nimetame täiendiks“)
253. [laiendi] põhisõna (sõna, millega laiend lauses on kõige lähemalt seotud, mida ta piiritleb: lauses „väike poiss jookseb“ on laiendi 'väike' põhisõnaks 'poiss')
254. sihitis = objekt; sihitisrühm, -sõna
255. täiend = atribuut; täiendrühm, -sõna
256. lisand = appositsioon; lisandrühm, -sõna
257. määrus = adverbiaal; määrusrühm, määrusõna (määruse kandja määrusrühmas, ei tarvitse alati olla määr sõna [= adverb])
258. täisalus, -öeldistäide ja -sihitis = totaalne subjekt, predikaaditäide ja objekt

¹ Komisjoni liige J. A i n e l o ei poolda seda seisukohta.

259. osaalus, -öeldistäide ja -sihitis = partsiaalne subjekt, predikaaditäide ja objekt
260. ühildama = kongruerima; ühilduma; ühildumine, ühildus = kongruents
261. väljend = konstruktsioon
262. ajamäärus = temporaal-adverbiaal
263. kohamäärus = lokaal-adverbiaal
264. viisimäärus = modaal-adverbiaal
265. põhjusemäärus = kausaal-adverbiaal
266. otstarbemäärus = finaal-adverbiaal
267. üte (Anrede; verbist *üttama* 'anreden')
268. väljajäte = ellipsis; väljajäteline = elliptiline
269. lauseliik (Art des Satzes)
270. lihtlause (einfacher Satz)
271. liitlause (zusammengesetzter Satz)
272. laiendamata lihtlause (mil on ainult alus ja öeldis)
273. laiendatud lihtlause (mil on peale aluse ja öeldise veel laiendeid, kõrvalliikmeid)
274. lauserind (Satzverbindung)
275. koondlause (zusammengezogener Satz)
276. lausepõim [g. -põimi] (Satzgefüge)
277. rinnastama = koordineerima
278. alistama = subordineerima
279. pealause (Hauptsatz)
280. kõrvallause (Nebensatz)
281. aluslause = subjektlause
282. öeldislause = predikaatlause
283. sihitislause = objektlause
284. täiendlause = attribuutlause
285. määruslause = adverbiaallause
286. kiilosa (lause keskelekoordineerivalt, mõttekäiku katkestavalt vahele kiilutud sõna või lause); kiilsõna, kiillause
287. jutustav lause (Behauptungssatz)
288. hüüdlause (Ausrufungssatz)
289. küsiv lause e. küsilause (Fragesatz)
290. käskiv lause e. käsklause (Aufforderungssatz)
291. soovlause (Wunschsatz)
292. kohalause = lokaallause
293. ajalause = temporaallause
294. põhjuse lause = kausaal-lause
295. tagajärgelause = konsekutiivlause
296. otstarbelause = finaallause
297. tingimuslause = konditsionaallause
298. mõõndlause = kontsessiivlause
299. võrdluslause = komparatiivlause
300. otsene kõne (oratio recta)
301. kaudne kõne (oratio obliqua)

302. lühendama [lauset]; lauselühendus	310. kaksikpunkt = koolon (:)
303. lausestik = periood	311. küsimärk (?)
304. eritlema = analüüsima; eritlus, eritelu = analüüs	312. hüüumärk (!)
305. liigendama = liikmeteks lahutama, eritlema (lauset); liigendus	313. jutumärgid („“)
306. kirjavahemärk = interpunktsioonimärk	314. mõttekriips (—)
307. punkt (.)	315. mõttepunktid (...)
308. koma (,)	316. sulg [g. su'u] = klamber [()]
309. punkt-koma = semikoolon (;)	317. ümmarsulg ()
	318. nurksulg []
	319. ülakoma = apostroof (')
	320. sidekriips (-)
	321. paragrahv (§)

Sõnajuhataja.

1. Eestikeelsed.

abessiiv 189	algustäht 31	II e. da-tegevusnimi 228
abisõna 121	algvõrre 233	deklinatsioon 171
ablatiiv 188	alõtama 278	deklineerima 145
abstraktne 148	allatiiv 186	deklineerimine 171
adessiiv 187	alterneerima (tüve) 141	demonstratiivne 164
adjektiiv 117	alus 246, 248	dentaal 51
adverb 122	aluslause 281	dentilabiaal 52
adverbiaal 257	alusrühm 248	derivaat 132
adverbiaallause 285	alussõna 248	derivatsioon 132
aeg 218	alveoolid 73	derivatsiooniõpetus 5
ainenimi 152	analüüs 304	deriveerima 132
ainsus 197	analüüsima 304	dialekt 11
ajalause 293	apellatiiv 150	diftong 43
ajamäärus 262	apostroof 319	diftongeerima 44
aktiiv 206	appositsioon 256	diftongistama 44
aktsent 91	artikuleerima 26	diftongistuma 44
akusatiiv 181	arv 196	dissimilatsioon 107
alaleütlev [kääne] 175, 186	arvsõna 119	dissimileerima 107
alaltütlev [kääne] 175, 188	asesõna, 118, 159—166	d-mitus 199
alalütlev [kääne] 175, 187	assimilatsioon 106	(dünaamiline) aktsent 91
alamurre 11	assimileerima 106	eeshäälik 59
alfabeet 30	aste 141	eeskaashäälik 59
algkeel 14	astmevaheldus 141	eessõna 124
algushäälik 33	astmevahelduslik 141	eestäishäälik 59
	attribuut 255	eesvokaal 59
	attribuutlause 284	eitav kõne 204

- elatiiv 185
 ellips 268
 elliptiline 268
 enesekohane [asesõna] 162
 enneminevik 224
 erand 18
 eristama 107
 eristuma 107
 eristumine 107
 eristus 107
 eritelu 304
 eritlema 304
 eritlema (lauset) 305
 eritlus 304
 esma-silbiväeteline 104
 esmaväeteline 100
 essiiv 192
 etimoloogia 4
 faktiiv 191
 finaali-adverbiaal 266
 finaallause 296
 finiiitne 210
 flekteerima 144
 foneetika 2
 frikatiiv 48
 futurum 221
 geminaat 45
 geminatsioon 46
 gemineerima 46
 genitiiv 180
 genitiivne [liitm.] 243
 grammatika 1
 hambad 72
 hammashäälik 51
 heli 19
 [heli] kõrgus 25
 [heli] laad 24
 heliline 58
 [heli] münt 24
 helitu 58
 [heli] tugevus 22
 [heli] vältus 23
 [hinge-] kõri 79
 huul 71
 huulhammashäälik 52
 huulhäälik 50
 hääldama 27
 häälepaelad 82
 häälepilu 83
 häälik 28
 häälikuajalugu 8
 häälikuseadus 105
 häälikuseaduslik 105
 [hääliku] värde 99
 häälikuõpetus 2
 häälikühend 40
 hüüdlause 288
 hüüdsõna 127
 hüüumärk 312
 igemed 73
 illatiiv 183
 ilmaütlev [kääne] 189
 i-mitmus 201
 imperatiiv 215
 imperfektum 222
 impersonaal 209
 impersonaalne tegu-
 mood 209
 indefiniitne 166
 indikatiiv 213
 inessiiv 184
 infinitiiv 226
 infiniitne 211
 instruktiiv 194
 intensiteet 22
 interjektsioon 127
 interpunktsioonimärk 306
 interrogatiivne 160
 intransitiivne 168
 isikuline [asesõna] 159
 isikuline tegumood 208
 jaatav kõne 204
 juhis 17
 jutumärgid 313
 jutustav lause 287
 järgarv 154
 kaasaütlev [kääne] 190
 kaashäälik 37
 kaashäälik-liitumine 170
 kaashäälik-tüvi 170
 kaashäälikuline liitu-
 mine 170
 kaashäälikuline tüvi 170
 kaasõhk 95
 kaassõna 123
 kaasus 171
 kadu 108
 kadumine 108
 kahekordne täht 32
 kahendama 46
 kahenduma 46
 kahendus 46
 kahesilbiline [sõna] 88
 kahin 20
 kaksikkaashäälik 45
 kaksikpunkt 310
 kaksiktäishäälik 43
 kardinaal 153
 kaudne kõne 301
 kaudne kõneviis 216
 kaudne kääne 178
 kausaal-adverbiaal 265
 kausaallause 294
 keel 66
 keelekuju 140
 keelevorm 140
 keeleõpetus 1
 keskhäälik 60
 keskaashäälik 60
 keskkõrge [täishäälik] 63
 kesktäishäälik 60
 keskvokaal 60
 keskvõrre 234
 kiillause 286
 kiilosa 286
 kiilsõna 286
 kindel kõneviis 213
 kinnine silp 90
 kinnine sõna 90
 kirjakeel 13
 kirjavahemärk 306
 klamber 316
 klusiil 47

- kogunimi 151
 kohakääne 173
 kohalause 292
 kohamäärus 263
 kollektiiv 151
 kolmanda - silbivälteline 104
 kolmandavälteline 102
 kolmesilbiline [sõna] 88
 koma 308
 komitatiiv 190
 komparatiiv 234
 komparatiivlause 299
 komparatsioon 232
 kompareerima 147
 konditsionaal 214
 konditsionaallause 297
 kongruerima 260
 kongruents 260
 konjugatsioon 202
 konjugeerima 146
 konjugeerimine 202
 konjunktsioon 126
 konkreetne 148
 konsektiivlause 295
 konsonant 37
 konsonantliitumine 170
 konsonanttüvi 170
 konsonantühend 41
 konstruktsioon 261
 kontraheerima 111
 kontraktsioon 111
 kontsessiivlause 298
 koolon 310
 koondama 111
 koondeline d-mitmus 200
 koondlause 275
 koonduma 111
 koondumine 111
 koondus 111
 koopula 251
 koordineerima 277
 kops 84
 kurgunibu 77
 kurgupuri 76
- kurk 78
 kvantiteediaste 99
 kvantiteet 23, 98
 kõla 21
 kõneelund 65
 kõneorgan 65
 kõneviis 212
 kõri 79
 kõrge [täishäälik] 62
 kõrihäälik 54
 kõrikaas 80
 kõrisõlm 81
 kõrvallause 280
 kõrvalliige 247
 kõva suulagi 75
 käskiv kõneviis 215
 käskiv lause 290
 käsklause 290
 kään[a]ma 145
 kään[a]mine 171
 käändelõpp 137
 käändkond 171
 käändsõna 115
 kääne [g. käände] 171
 külghäälik 55
 küsilause 289
 küsimärk 311
 küsiv [asesõna] 160
 küsiv lause 289
 labiaal 50
 laensõna 15
 lagihäälik 53
 lahtine silp 89
 lahtine sõna 89
 laiend 252
 laiendamata lihtlause 272
 laiendatud lihtlause 273
 [laiendi] põhisõna 253
 larüngaal 54
 lateraal 55
 latiiiv 195
 lause 244, 279—285, 287—299
 lauseliiige 245
- lauseliiik 269
 lauselühendus 302
 lausepõim [g.-põimi] 276
 lauserind 274
 lauserõhk 97
 lausestik 303
 lauseõpetus 6
 lihtthäälik 39
 lihtlause 270
 lihtminevik 222
 lihtsõna 237
 lihttüvi 130
 liide 128, 135
 liigendama 305
 liigendus 305
 liikmeteks lahutama (lauset) 305
 liikvida 56
 liithäälik 40
 liitkaashäälik 41
 liitlause 271
 liitma 241
 liitmine 242, 243
 liitsõna 238
 [liitsõna] põhisõna 239
 [liitsõna] täiendsõna 240
 liitishäälik 42
 liittüvi 131
 liituma 241
 lisand 247, 256
 lisandrühm 256
 lisandsõna 256
 lokaal-adverbiaal 263
 lokaallause 292
 lõpp 137
 lõpphäälik 35
 lõppkadu 109
 lühendama [lauset] 302
 lühike valde 100
 lühi-silbivälteline 104
 lühivälteline 100
 madal [täishäälik] 64
 I e. ma-tegevusnimi 227
 meeleline 148
 minevik 220

- mitmesilbiline [sõna] 88
 mitmus 198
 modaal-adverbiaal 264
 moodus 212
 morfoloogia 3
 muljeerima 112
 murdarv 155
 murrak 11
 murre 11
 muude 144
 muutelõpp 137
 muutevorm 144
 muutkond 144
 muutma 144
 muutmiskategooria 144
 mõttekriips 314
 mõtteline 148
 mõttepunktid 315
 mõõtarv 156
 mõõndlause 298
 määrarv 157
 määrasõna 122
 määrus 247, 257, 262—6
 määruslause 285
 määrusrühm 257
 määrussõna 257
 nasaal 49
 nimetavaline [liitmene] 242
 nimetav [kääne] 177, 179
 nimisõna 116
 nina 69
 ninahäälik 49
 ninakoobas 70
 nominatiiv 179
 nominatiivne [liitm.] 242
 noomen 115
 numeraal 119
 nurksulg 318
 nõrgarõhuline 93
 nõrk aste 143
 nõrk paine 143
 näitav [asesõna] 164
 objekt 254
 objektlause 283
 oblikvakääne 178
 olevik 219
 olev [kääne] 176, 192
 omadussõna 117
 omastavaline [liitmene] 243
 omastavaline mitmus 199
 omastav [asesõna] 163
 omastav [kääne] 177
 omastusliide 236
 ordinaal 154
 ortograafia 9
 osaalus 259
 osasihitis 259
 osastavaline mitmus 201
 osastav [kääne] 177, 182
 osaõeldistäide 259
 otsene kõne 300
 otsene kääne 177
 otstarbelause 296
 otstarbemäärus 266
 paindumine 141
 painduv 141
 paine 141
 painutama 141
 palataliseerima 112
 palataal-velaar 53
 paragrahv 321
 partikkel 121
 partitiiv 182
 partitsiip 229
 partsiaalne objekt 259
 partsiaalne predikaaditäide 259
 partsiaalne subjekt 259
 passiiv 207
 pealause 279
 pealiige 246
 pearõhk 94
 peenendama 112
 peenendus 112
 peenenema 112
 pehme suulagi 76
 perfektum 223
 periood 303
 personaal 208
 personaalne 159
 personaalne tegumood 208
 persoon 202
 pika-silbiväiteline 104
 pikaväiteline 101
 pikkus 98
 pikkusjärk 99
 pikk väide 101
 piluhäälik 48
 pluskvamperfektum 224
 pluural 198
 positiiv 233
 possessiivne 163
 possessiivsuffiks 236
 postpositsioon 125
 potentsiaal 217
 predikaaditäide 250
 predikaat 249
 predikaatlause 282
 preesens 219
 prepositsioon 124
 preteeritum 220
 pronoomen 118
 punkt 307
 punktcoma 309
 põhiarv 153
 põhikääne 172
 põhisõna 239, 253
 põhitüvi 134
 põhivorm 203
 põhjuslause 294
 põhjussõna 265
 pöör[aj]a 146
 pöör[aj]amine 202
 pöördelõpp 137
 pöördkond 202
 pöördõna 120
 [pöördõna] käändeline [vorm] 211
 [pöördõna] põhivorm 203
 [pöördõna] pöördeline [vorm] 210

- [1. 2. ja 3.] pööre 202
 pärisnimi 149
 rajav [kääne] 176, 193
 reegel 17
 refleksiivne 162
 relatiivne 161
 retsiprookne 165
 rinnastama 277
 rõhk 91
 rõhutu 93
 saav [kääne] 176, 191
 sarnastama 106
 sarnastuma 106
 sarnastumine 106
 sarnastus 106
 seestütlev [kääne] 174, 185
 seesütlev [kääne] 174, 184
 semasioloogia 7
 semikoolon 309
 side 251
 sidehäälik 138
 sidekriips 320
 sidesõna 126
 sidetäishäälik 138
 siduv [asesõna] 161
 sihiline [pöördõna] 167
 sihitav [kääne] 177, 181
 sihitis 247, 254
 sihitislause 283
 sihitisrühm 254
 sihitissõna 254
 sihitu [pöördõna] 168
 sihtiv [kääne] 195
 silbirõhk 96
 silbitama 87
 [sõna] silbivälde 103
 silp 86
 singular 197
 sisehäälikud 34
 sisekadu 110
 sisekohakääne 174
 sisseütlev [kääne] 174, 183
 sonant 38
 soovlause 291
 spirant 48
 stiiliõpetus 10
 stilistika 10
 subjekt 248
 subjektlause 281
 subordineerima 278
 substantiiv 116
 suffiks 135
 sulahäälik 56
 sulg [g. sulu] 316
 sulghäälik 47
 superlatiiv 235
 suu 67
 suukoobas 68
 suulagi 74
 sõna 113
 sõnaliik 114
 sõnaosa 128
 [sõnaosa] silbivälde 103
 [sõna] silbivälde 103
 sõnaõpetus 4
 süntaks 6
 tagahäälik 61
 tagajärelause 295
 tagakaashäälik 61
 tagasõna 125
 tagatäishäälik 61
 tagavokaal 61
 tegevik 206
 tegevusnimi 226
 tegijanimi 230
 tegumood 205
 tehtavik 207
 teise-silbiväldeline 104
 teiseväldeline 101
 temporaal-adverbiaal 262
 temporaallause 293
 teokäändsõna 225
 teonimi 231
 terminatiiv 193
 tingimuslause 297
 tingiv kõneviis 214
 tonaliteet 25
 toataalne objekt 258
 toataalne predikaadi-täide 258
 toataalne subjekt 258
 transitiivne 167
 translatiiv 191
 tremulant 57
 tugevarõhuline 92
 tugev aste 142
 tugev paine 142
 tugevus 22
 tuletama 132
 tuletis 132
 tuletus 132
 [tuletus-] liide 135
 tuletusõpetus 5
 tulevik 221
 tunnus 136
 tähendusõpetus 7
 tähestik 30
 täht 29
 täiend 247, 255
 täiendlause 284
 täiendrühm 255
 täiendsõna 240, 255
 täisalus 258
 täishäälik 36
 täishäälik-liitumine 169
 täishäälik-tüvi 169
 täishäälikuline liitumine 169
 täishäälikuline tüvi 169
 täisminevik 223
 täissihitis 258
 täisõeldistäide 258
 tämbr 24
 tüvelõpphäälik 139
 tüvi 128, 129
 tüvisõna 133
 umbarv 158
 umbisikuline tegumood 209
 umbmäärane [asesõna] 166

vastastikune [asesõna]	võrdluslause 299	õeldistäide 246, 250
165	võrre 232	ühekordne täht 32
verb 121	võõrsõna 16	ühesilbiline [sõna] 88
verbaalnoomen 225	välde 99, 100, 101, 102	ühildama 260
viisimäärus 264	väliskohakääne 175	ühilduma 260
viisiütlev [kääne] 194	väljajäte 268	ühildumine 260
vokaal 36	väljajätteline 268	ühildus 260
vokaallitumine 169	väljend 261	ühiskeel 12
vokaaltüvi 169	vältus 23, 98	üksikhäälik 39
vokaalühend 42	värihäälik 57	ülakoma 319
[vormi-] tunnus 136	õhuvool 85	üldkohakääne 176
vormiõpetus 3	õigekirjutus 9	üldnimi 150
võimalikkus - kõneviis	õigekirjutusõpetus 9	ülipika-silbivälteline 104
217	õeldis 246, 249	ülipika-välteline 102
võrdlema 147	õeldislause 282	ülipikk välde 102
võrdlemine 232	õeldisrühm 249	ülivõrre 235
võrdlusaste 232	õeldissõna 249	ümmarsulg 317
		üte 267

2. Võõrkeelsed.

alternance syllabique	Gaumen 74	Mittelgaumenvokal 60
141	Gemeinsprache 12	modus obliquus 216
Anfangsbuchstabe 31	genus verbi 255	Mundart 11
Anlaut 33	Geräusch 20	Nebenton 95
Anrede 267	geschlossene Silbe 90	Nebensatz 280
Apokope 109	geschlossener [Vokal] 62	nomen proprium 149
Art des Satzes 269	glottis 83	numerus 196
Aufforderungssatz 290	gradus comparationis	offener [Vokal] 64
Auslaut 35	232	offene Silbe 89
Ausnahme 18	Grundsprache 14	oratio obliqua 301
Ausrufungssatz 288	fauces 78	oratio recta 300
aussprechen 27	Fragesatz 289	palatum 75
Behauptungssatz 287	Fremdwort 16	patois 11
betont 92	Hauptsatz 279	pharynx 78
Bindelaut 138	Hauptton 94	pomum Adami 81
Bindevokal 138	hinterer Vokal' 61	prominentia laryngea 81
Bruchzahlwort 155	Hintergaumenvokal 61	Redeteil 114
Buchstabe 29	Klangfarbe 24	rima glottidis 83
chordae vocales 82	larynx 79	Sammelname 151
einfacher Satz 270	Laut 28	Satz 240
einfaches Wort 237	Lautgeschichte 8	Satzgefüge 276
Einzellaut 39	Lautgesetz 105	Satzglied 245
Endung 137	Lautverbindung 40	Satzton 97
epiglottis 80	Lehnwort 15	Satzverbindung 274

Schall 21	Synkope 110	Wunschsatz 291
Schriftsprache 13	tempus 218	Zahndamm 73
Silbe 86	Ton 19	Zahnfortsatz 73
Silbenton 96	unbetont 93	zusammengesetzter Satz
Sprachformi 140	uvula 77	271
Stammauslaut 139	velum 76	zusammengesetztes
Stamm[form] 129	vorderer Vokal 59	Wort 238
Stoffname 152	Vordergaumenvokal 59	zusammengezogener
Stufe 141	Wortart 114	Satz 275
Stufenwechsel 141	Wortton 97	

Stahl, kurat ja kalev.

Seitsmeteistkümnendat aastasada võime nimetada nõidade aastasajaks. Ülemad ja alamad uskused kuradit oma väge, võimust ja kurjust maailmas eriti nõidade varal levitavat ja katsusid sellepärast nõidade sugu hävitada. Kirik ise uskus nõidust ja ta peamehed aitasid omalt poolt usku nõidadesse kinnitada. Tuttav on, et Riias superintendent H. Samson 1626. a. 9. nõiajutlust pidas ja nad hiljemini eriraamatuna avaldas. Viimase jutluse neist on E. Pabst Tallinnas mineva aastasaja teise poole algusel raamatukeses „Bunte Bilder II“ uuesti trükki annud. Samson nimetab nõidu kuradi seltsilisteks, nõudes pahematele nendest surma; neid aga, kes inimesi ega loomi ei ole tapnud, lubab ta edasi elada, soovitades neid püüda kristlaste osasaamisesse tagasi võita.

Eestimaa vaimulik seisuski ei annud nõiaausus Samsonile järele. Nõiaprotsesside aktid teavad tihti kirikuõpetaja osavõtmisest nõia ülekuulamise puhul kõneleda. Niipalju nõiajutlusi kui Samsonilt ei ole Eestimaa kirikus õpetajate sulest püsinud, aga puutumata ei ole nõidu jutlustes siingi jäetud. Kümnekond aastat pärast Riia superintendendi jutluste ilmumist andis Narva, Ingeri ja Karjala superintendent H. Stahl oma „Leyen-Spiegel'i“ trükki, kus ta eriti „Quadragesimo“ jutluses mõtteid kuradi ja nõidade kohta avaldas.

Stahli kurat igatahes on palju vägevam kui meieaegse kirikliku õpetuse kurat. Mitte ainult ta abilised, vaid

nagu ta parem käsi en nõiad, kes igal pool ta tähtmise täidesaatjad, nii ütelda isikustatud kuradid on. Stahl hoiatab ülemaid ja valitsejaid, et nad kuradi väge pettuseks ega unenäoks ei peaks, vaid kindlasti sellesse usuks. Ta kirjutab (II, lk. 294): Woip hend se Kurrat pöhrma öher Englix seft walgtust / woip temma kaickast Maddut tegkema / woip temma wessi werrer tegkema / woip temma konnat tegkema / ninda kuds temma Eghpti mah siddes / Runninga Pharaoni eddes / lebbi needt nõibat nende lausmisse kahs / tehnut on: Sihš woip temma kahs ommat wandtut truwit orjat Sunti / Karro, tuhlišpafcka / ninck monne muš negko siddes sahtma / ko pohle temma / ninck nemmat tachtwat."

Stahli arvamise järele on seega libahundid, libakarud, tuulispask ja muud iseäralikud olendid kuradi tööd, kes selleks tihti nõidade abi tarvitab. Stahli ajal oli usk libahuntidesse üldine (vrd. Baltische Monatsschrift 1909 nr. 5, Agu 1923 nr. 49 ja 50, Inland 1839 nr. 17, Eestimaa 300. a. eest l. 60 jne.), aga ka libakarude esinemist oletati (Brieflade, 450), tuulispasast ei maksa rääkidagi.

Edasi targutab Stahl, et kurat Kristust (lk. 294), „kenne kahs temmal keddakit olli tegkemist / woinut wišma, ko pohle temma tachtnut“, kui palju enam ei peaks ta siis oma orjadega võima teha, mida ta tahab. Veel allpool (lk. 295) seletab Stahl, et „tachtis temma (-kurat) / Christus peas end maha lasckma, Summala abbi / nende Englide kaitzmisse pehle lohtma / ninck usckma, ett temma Summala Poiet olli, sihs ep sai temma omma Raila echť Salgta murdma / echť muš kahjo sahma“.

Näib, nagu tahaks Stahl isegi munki kuradi sulasteks teha, kui ta seda ka selgesti välja ei ütle. Ta kirjutab (lk. 297): „Semperrast hoida hend / wagta Risti Innimenne, eth ep sinna nende munkade kahs needt furnut põhat pallut... Sedda wehhemb otzi abbi ninck nouwo se kurrati jures / kuds tegkewat needt nõibat / lausjat / tarckat / ninck leick / kumbat nefinnafede ninck nendesarnafede Kurrati orjade jure johrwat“ jne. Arusaamata, miks Stahl veel munkade vastu paugutab, sest Rootsi valitsuse ajal, eriti Stahli päevil neid Eestis enam ei leidunud.

Nagu vali Mooses esineb Stahl isikustatud kuraditele-
nõidadele, õigem ta kutsub valitsust nõidu nuhtlema ja
hävitama. Ta kirjutab (lk. 294): „Semperrast / teije wal-
litzejat / nuehtelket needt nõidat / erra andket neile armo /
erranis kirkoket nemmat erra / ni paljo tudt teije woite /
tudt Runningas Saul tehnut / ninck Summal teschnut / kus
temma pajatap: Se nõida pea sinna mitte lasckna ellama.“

Puudub ainult, et Stahl nõudega esineks: nõiad saa-
detagu tuleriidale. Surma nõuab ta neile igatahes, jätab
aga nimetamata, missugust surma. Ka jätab Stahl seleta-
mata, kas tuleb vahet teha suuremate ja vähemate nõidade
vahel, inimesi ja loomi tapnud nõidade ning inimesi mitte
tapnud nõidade vahel, nagu Samson niisugust vahet teeb.
Igatahes Stahl nõuab ajalapsena valitsuselt, valitsus
hävitagu nõidu, nagu on umbes 1640 aastani Eestis
ka tehtud. Ometi ei ole rootsi valitsus ega kohtuülemad
Karjala „vaimuliku kuninga“ poolt „Leyen-Spiegel'is“ lau-
situd sõnu küllalt südamesse võtnud; me kuuleme pärast
„Leyen-Spiegel'i“ ilmumist küll kuradi „esindajate“ taga-
kiusamist, kohtusse andmist ja isegi piinamist, aga nõidade
põletamisest, nagu aastasaja esimesel veerandil, vaikivad
kohtuaktid. Stahli võimupiirile alluvas Viru-Nigulas peeti
a. 1640 nõidade üle kohut, aga kohtuaktidest ei selgu, et
nõidu sel puhul või pärast „Leyen-Spiegel'i“ ilmumist oleks
seal tapetud. Stahli vagad soovid, kuradi käskjalgu ja
esindajaid tappa, ei teostu enam Eestis, ilma et sellepärast
kaebtusi nõidade arvu rohkenemise ja kuradi võimu kasva-
mise pärast rohkem päevakorrale oleks tekkinud. Näib,
nagu oleksid Stahli aegsed kohtunikud ja ülepea ülemad
kuradi väge vähem kartnud kui Viru, Järva ja Harju praost
ning Narva, Ingeri ja Karjala superintendent, nii väga kui
see ka nende tähelepanu paljudes „Leyen-Spiegel'i“ jutlustes
kuradi ja ta esindajate peale pööris, tõenduseks piiblist
vaarao, Endori naise ja Sauli lugu meelde tuletades.

Huvitav on viimaks veel tähele panna Stahli üht
võrdlust kuradiga: „Teije õigteuscholiffet / te teije se Kurrati
laks igkapehro weljal teite / sõddate / ninck taplete / Erra
lartket hend mitte temma ehs / sest te teije fees on / on sub-

remb kudit te ilma siddes on. Kus Dawid se suhre kallivehje Goliathi kahs tachtis woidlema, pajatas temma:“ (lk. 305) jne. Stahli järele on kurat maailmas, maailm kuradiga suur, aga jutlustaja trööstib: õigeusklikkudes on veel suurem kui kurat. Asja seletuseks võtab ta võrdluse Davidist ja Goljatist appi. Mis selles võrdluses eriti tähelepanu väärib, on see, et Stahl siin Goljati *Kaleviks* nimetab: „se suhre kallivehje G. kahs“. Stahli kallivehje ei ole muud kui *Kalevi* genitiiv. Et kallivehje tõesti *Kalevit* tähendab, selgub Stahli sama jutluse eestikeelse teksti kõrval leiduvast saksa-keelsest tekstist: „Als David mit dem grossen Riesen Goliath streiten wolte / sprach er“ jne. Sõna *kalev*, on Stahl siin 'hiiu', saksa-keelse 'Riese', soomekeelse 'jättiläinen' tähenduses tarvitanud.

Stahl on seega Eestis esimene, kes nime *Kalev* 'hiiu, Riese' tähenduses on tarvitanud, *kalev*, mitte *Kalevi*-poeg, mis nime ta ei tarvita. Iseloomulik, et umbes samal ajal hakati Soomes *Kalevipoja* nime rohkem tarvitama. Esimest korda nimetas Soomes *Kalevipoega*, nagu tuttav, Agricola 1551. a. Uue Testamendi eeskõnes: *Calevanpoiat Nijtut ia mndh löid*.

Carolus Pictorius'e poolt Riias 1622. a. trükkida lastud soomekeelses palveraamatus „Ristist ja kiusauxest“ leidub lause: „nin hywin cuin itänänš hri suuri ja wälewä Calewanpoika hänen coco täbellänš“. Kirjanik seab siin väikese poisi ja suure *Kalevipoja*, tähendab 'hiiu, Riese' teineteise vasta. Niisama tõlgib soomekeelne vana piibel 1 Moos. 14,5, 1 Moos. 15,20, 1 Ajaraamat 20,4; 20 6; 20,8 sõnaga *Calevanpojat*. Teises piibli trükis on ka Joos. 11,21 *Calevanpojat* tõlgitud. (Setälä, FUF. lk. 228 je.)

Mis piibli hiidudest Soomes vanasti *Kalevipoegade*ga on Stahl meil *Kaleviga* tõlkinud. Raske ütelda, kui laialt on Stahli ajal sõna *Kalev* 'hiiu, Riese' tähenduses tarvitusel olnud. Pärast Stahli ilmunud sõnaraamatutes ega muis eestikeelsetes teostes ei ole ma sõna *Kalev* 'hiiu, Riese' tähenduses leidnud. Thor Helle sõnaraamat (Anleitung) tunneb ainult riiet *Kallew*, mitte muud. Isegi Hupeli sõnaraamatu teises trükis 1818 puudub *Kalev* 'hiiu, Riese'

tähenduses, selle eest leidub seal *Kallemipoez* 'Riese', keda ta juba pisut varemalt, „Nordische Miscellaneen“ 22-23, kirjutuses „Beytrag zum estnischen Wörterbuche“ nimetab. Wiedemannil on *Kalev* 'Riese' ja *kalevine* 'riesig'.

Stahl ei nimeta kalevit küll kuradiks, aga Davidi võrdluses Goljatiga annab ta kalevile ometi au kuradit esindada. See esindamine ei ole tähtis, vaid tähtis on see, et Stahl Kalevi-sõna esimest korda a. 1641 eestikeelses kirjanduses tarvitab.

M. J. Eisen.

Vadjalased¹.

Selle kirjutuse eesmärgiks on anda enam vähem täpsemaid teateid soome-ugri rahvaste suguharu — vadjalaste üle, kes juba muistsel ajal asusid nüüdsel Ingerimaal, Jamburi linnast kirdepool. Geograafiliselt, samuti ka keele poolest, jagunevad vadjalased kahte liiki: ida ja lääne rühm, milledest esimese keskkohaks on Kattila, teise — Jõgõperä.

Kahjuks pole meil täpseid andmeid rahva arvu kohta. Ühede arvamise järele pole vadjalasi enam kui tuhat inimest, kuna aga teiste arvamise järele neid on ligi kümme-tuhat hinge. Äärmised arvud nagu näeme lähevad teineteisest lahku. Ka nende äärmiste arvude vahepealseid arvusid ei või pidada tõele vastavaiks.

Õige küll, mõned nendest kõikuvatest arvudest nagu põhjeneksid täpsete andmete najal — Vene rahvalugemiste järele. Aga kui me võtame arvesse rahva hooletu üleskirjutamise viisi pimedates maanurkades, mis tehtud oli vilumata inimeste poolt (isegi umbkaudselt, trobikondade viisi) ja ka selle asjaolu, et väga raske on rahvast liigitada keele põhjal,

¹ Siin avaldatud artikkel on Tartu ülikoolis eesti ja läänemere-soome keeli õppiva vadjalase hra D. T. poolt kirjutatud. „Eesti Keele“ toimetuse ei pea omaks mitte seda pessimismi, millega autor vadjalaste tuleviku peale vaatab ja selle põhjal vahest ka mõnda oleviku nähtust tõlgitseb. Põhjust optimistlikum olla annab meile lõunapoolsete sugulaste, liivi rahvakese rahvustunde praegune arenemine. Toim.

sest sageli ei tunnud üleskirjutajad rahva keelt ja otsustasid ainult enese „arvamise“ või ebaselgete andmete järele, mis olid antud kolmanda isiku poolt (sellepärast segatigi vadjalasi tihti nende naabritega — isurlastega!), siis on selge, et ei või kuidagi viisi neid vahelduvaid ja näilisi arvusid uskuda — nad on kõige vähem põhjendatud ja kõige enam hüpoteetilised.

Kõige õigem rahva ülesmärkimisviis oleks muidugi isiklik järelepärimine perekonna isalt tema rahvuse kohta, kuid praegu on meil võimata seda vahenditult korda saata. Sellepärast võtame ka seekord aluseks oletamise teooria. Selle teooria järgi saaksime järgmised arvud, mis on enam vähem täpsed, sest et allakirjutanu hästi teab, et

Jõgõperä külas on	50	vadja	talu,
Liivtšülä's	70	„	„
Luuditšõ's	70	„	„
Kukkõzi's	120	„	„

kokku lääne-Vadjas 310 talu.

Edasi arutades, võttes perekonna keskmiseks arvuks 4¹, saame: $4 \times 310 = 1240$, s. o. 1240 inimest lääne-Vadjas.

Nüüd möödaminnes läbi vaadates vadjalaste asumise kaardi, näeme, et ida-Vadja grupp oma maaala ning külade arvu poolest peaaegu 5—6 korda suurem lääne grupist. Ehk küll käsitus on kaudne, siiski võtame väiksema koefitsiendi 5 ja saame ida-Vadja grupi jaoks rahvaarvu $5 \times 1240 = 6200$. Sel kombel saame vadjalaste kohta ühise arvu: $1240 + 6200 = 7440$ inimest.

Loomulik on, et nii suure vadjalaste arvu juures tekib küsimus: missugune on tema kui rahva jume, missugused tema kombel ja minevik, missugused võimalused tulevikus?

1) See koefitsient peaks küll suurem olema, sest vadjalastel on perekonnad üldse suured. Sündimise % enne sõda kaunis hääl majanduslistel tingimustel oli suur, kuid suremise % väike, sest et hügieenilised tingimused olid kaunis rahuldavad. Selle tagajärjel kasvas rahvaarv: on isegi perekondasid, kus on 8—12 liiget. Kuid jääme ikkagi minimaalse koefitsiendi (4) juurde.

Tõelikku iseloomustust on peaaegu võimata anda. Puuduvad ju kõik allikad: ei ole täpselt fikseeritud ajalugu, ei ole ka peaaegu ühtegi rahvalaulu, mis kujutaks rahva hinge (näituseks Jõgõperä'lt korjatud rahvalaulud ei ole vadja algupära), ei ole elavat mälestust minevikust, ühesõnaga — selle küsimuse juures tuleme puutumatu sөөdile, juhtides end ainult intuitsiooniga.

Ei ole imestada, et arusaamine vadjalastest pole ühesugune, vaated kannavad subjektiivset iseloomu, on ühekülgsed ja idealiseeritud.

Kõige selgemat kuju võime näha tema usundist — õigeusust. See määrab kogu vadjalase olemise: moraalse külje ja ilmavaate, hingelise külgetõmbe, soome-ugri rahvaste peresse kuuluvuse tunde tarviduse, sümpaatia ja antipaatia.

Sellega on seletatav ka vahekord iga rahva kõige kallima saavutusega — oma emakeele ja temaga ühenduses olevate ja tema abil saavutatud hingeliste varadega, mis omakorda seletavad keele tähtsust kultuurilise tegurina.

Mitte puudutades kreeka-katoliku dogmaatilist ning kanoonilist külge, tahame ütelda, et kr.-katoliku usk kahtlemata on tõmmanud oma mõju alla kõik vadja rahva oma uhke kombe vormiga, oma sügava lüürilise müsteeriaga; usu viis tõmbab ihaldavalt oma sülle, usundi lüürika paneb unistama.

See ongi nüüd sündinud vadjalastega. Nad sulasid lõpulikult kokku kreeka-katoliku usundiga. Kõik teised usundi vormid ja viisid ei leia nende poolt vastuvõtmist. Sellepärast ei mõju mitmesugused sektid vadjalaste peale ega juurdu seal vist ka tulevikus mitte.

Sellel pinnal on kujunenud teatav arvamine, et rahvad, kelle usk on teist laadi ja läheb lahku nende omast, on koguni teisest laagrist. See tendents on väga suur tegur vadjalaste läbikäimises teistuskis isikutega.

Peaasjalikult tuleb see nähtavale abiellumises: õigeusuline vadjalane ei võta iialgi endale abikaasaks luterlast; usundite lahkumineku sünnitavad armastajate vahele sügava kuristiku. Lahkumineku veto on kindel ja kategooriline.

Vadjalane naine peab sellest vähem kinni; selle põhjuseks on vist tema naiselikkus.

Aga samal ajal lubab ülemaltähendatud tegur kõige laiemas ulatuses läbikäimist teise raassiga, ja abiellumised vadjalaste ja venelaste vahel ei tekita iialgi küsimusi ega mõtlemisi.

Ja nõnda, kui me võtame usundi vadjalaste karakteriseerimiseks, siis näeme, et viimane on see tähtis tegur, mille abil on kujunenud vadjalaste moraalne ilme, ja imekspandaval viisil on sama tegur ära seganud nende algupärase olemuse ja nende ilmavaate.

Usu keel oli vadjalastele enamalt täiesti võõras. 60 või 80 aastat tagasi sai ainult 10% vadjalastest aru usu keelest (kiriku-slaavi keelest), ja 50% — vene keelest. Aga aeg muutus, muutusid ka ümbrus ja elukombed, ja viimasel ajal näeme me koguni teist pilti: paiguti tuleb juba vaevaga otsida neid kraavisid, mis 80–60 a. tagasi olid veel sirged ja sügavad kahe võõra rahva vahel ja mis ajajooksul on kinni kasvanud sageda võsastikuga.

Usu keel on praegu arusaadav suuremale osale, vene keelt räägivad kõik, välja arvatud kõige vanem põlv, kes oskab vene keelt halvemini, moonutades seda vadjäpäraseks; siiski leidub ka nende seas kodanikke, kes saavad vene keelest puudulikult aru, s. o. umbkeelseid.

Olukord on jõudnud nii kaugele, et õigeuskliku ja venelase mõisted on sünonüümsed. Sagedasti küsimuse peale: „kas oled õigeusklik?“ — vastatakse: „jah, muidugi—venelane“.

Ja kui rahvuse määramise põhimõte ütleb, et rahvust ei või valida oma soovi järele, et teda ei või omandada äraõppimise kaudu, vaid teatavasse rahvusesse kuuluvuse tunne kujuneb iseenesest, vallates inimhinge sügavuses sündivaid liikumisi, siis sammub see põhimõte vadjalaste juures viimast arenemisjärku, ikka vähem ja vähem valu sünnitades.

Täiesti hukka mõistes endise Vene keiserriigi piiri-maade politikat, pean ometi konstateerima, et vene koolide asutamine vadjalaste keskel ei tekitanud viimastes mingi-

sugust vaenutunnet. Vadja rahvas pigemini tervitas neid sammusid, tundes oma isoleeritud olekus, et koolide kaudu võib sügavamini kreeka-katoliku usu müstikat tundma õppida ja selgemini aru saada omast suurest naabrist, kelle vaimline sugulus on ajaloo toode. Kool tungis samm sammult rahva sekka. Aeg õigustas tema ebaloomulikkuse ja lõppude lõpuks sai nende meelsuse kohaseks.

Igal asjal on omad halvad küljed. Ühinedes slaavi kultuuriga, ei osanud vadja rahvas kaitsta oma õigusi, oma kultuurilist algupärasust, mis pärast viisid tema vennasrahvad — Eesti ja Soome — iseseisvusele.

Mis on vadjalane kaotanud? Oma ilme, oma rahvuse; ta on kaotanud oma keele. Intensiivselt omandades vene keelt, lahkus ta väga ruttu oma emakeelest. Vastupanemise võimetus selles suhtes on imestust äratav.

Viimastel aegadel sündis assimileerumine ruttu igas harus. Toon näite: vadja majasse, kus veel kõneldakse vadja keelt, tuuakse noorik-isurlane, ja mis sünnib? Kõik perekonna liikmed, isegi vanad, hakkavad kõnelema isuri keelt, ja nõndaviisi jääbki ta paljudes majades vadjakeele asetäitjaks. Iseloomulik on samuti, et kõneldes isurlasega, kes küll kõneleb vadja keelt, hakkab vadjalane ise heameelega isuri keelt kõnelema. Selle tagajärg vahest ongi, et kõigis ülaltähendatud neljas külas (lääne vadjas) murded üksteisest tunduvalt erinevad: (*tširvez* — Joenperä; *tšervez* — Luuditsa; *kirves* — Kukkusi). Iseäranis suurt mõju on avaldanud isurlased Kukkusi küla peale, sest ta on eraldatud teistest vadja küladest ja võtab intensiivsemalt vastu abiellumise kaudu isuri elementi.

Iseenda tundmine mitte erilise rahvusena läheb veel kaugemalegi: vadjalane ei oska vahet teha isurlase ja vadjalase vahel. Vadja neiud (head lauljad) laulavad iseendast tingimata järgmist: все ижорочки красивенькие — sõnad vene rahvalaulust (kuna laulude sisustik on ainult vene).

Vene revolutsiooni ajajärgul tuli tihti nähtavale, kus vadja haritlane oma ankeetlehes täites latrit rahvuse kohta alati tähendas „isurlane“, kuid mitte „vadjalane“. Muidugi ei

olnud siin põhjuseks rahvuse salgamine, vaid iseenda tundmatus; latter natsiooni küsimusest täideti sõnaga „venelane“.

Oma raassi tunde kaotamine sünnib igal sammul.

Ühiskondlikud ja majanduslikud nõuded sundisid tahtmata vene keelt omandama. Ametlik keel oli vene, intiimne keel tunnete väljendamiseks kirjalikult samuti vene. Sageli kuuleme vadjalastel seepärast vadja-vene segakeelt. Näituseks küla koosolekul pajatab venekeelt puudulikult oskav vana-meis protesteerivalt järgmist, kui teda määratakse mingisugusele ühiskondlikule tööle: „*милксе он айка менне канавы копать, когда котоñ жрать нечего. На прошлой неделе ваś mahzim пятнадцать рублей верога, де жо тас требуют. Непременно piab на заработки отправиться, а тө мүүвдә үтмин леһнн лауҕеś. Em мене, вот мой сказ, хоть кол на голове тешите!*“

Psühholoogiliselt hinnates seda tiraadi on kerge järeldada, missuguse keele kasuks lõpeb see vaevarikas võitlus.

Koolide ja raamatukogude küllus üheltpoolt ning oma kirjanduse ja rahvajuttude vaesus teiselt poolt on olukorra väline külg, kus meie silmade all sünnib ühe väikerahva kurbmäng, saatuse poolt nagu määratud hukkumine.

Ei tea, kas suudab kõige vaimustatumgi pea leida mingisugust abinõu vene mõju kaotamiseks. Realiteet näikse kõnelevat: ei, mitte, sest vadjalastel puudub haritud keel, mis on igal rahval kultuuriliseks teguriks. Foneetilise transkriptsiooni abil ülesmärgitud vadja folkloor ei või olla rahva äratajaks, mis annaks vadja rahvale tema iseseisvuse.

Resümeerides ülevaltähendatud asjaolusid, peame ütleva: vadja rahvus, kes mängis omalajal tähtsat osa ajaloos, varises suure risttule vahel väliste tingimuste ja sisemise killunemise kaudu kokku, imbus läbi kõige võõraga, kaotades vähehaaval oma iseloomu, omandades selle asemele võõra kultuuri ja võõrad kombesid.

Praegusel ajal näib assimileerumisprotsess jõudvat oma viimsesse järku.

Tartus, 29. III. 25.

Dim. Tsvetkov.

[Raamatute ülevaade.

Lauri Hakulinen, **Opas suomen kielen murteiden sanavarain kerääjille.** (Õpperaamat soome k. murrete sõnavara kogujaile) Helsinki 1924. — 40 lk. Hind 6 Smk.

Arvestades murdekogumise töö tähtsust, õigete meetodite tundmist ja tarvitamist ning silmas pidades ka seda, et meil murdesugemete kogumine on ikkagi enam-vähem arenemise ajajärgus, esitan alljärgnevas kokkuvõtte mainitud raamatu sisust. Raamat on kirjutatud soome olude kohaselt — mõtlen selle all sõnastikke, raamatuid ja abinõusid, mis meil puuduvad, vastavalt on siis ka näidatud neid meetodeid, kuidas murdekogumise töö peab sündima nende abil. Kuid töö iseloom, siht ja käik on sama mis meilgi. L. Hakulinen kirjutab:

„Nüüdsel ajal mõjub kirjakeel päev päevalt ikka enam rahvamurrete peale, nende omadusi tasandades ja hävitades. Ajalehed ja muu kirjandus saavad ikka üldisemalt tarvitavaks, nõnda rahva kõne- ja mõtteviisi peale mõju avaldades. Samasugune tasandav mõju on ka elaval läbikäimisel erimurdeliste inimeste keskel, mida pealegi hõlbustab täienenud liikumisvahendite tõttu suurem ja kergem ühest kohast teise liikumine ja alatasa arenev ühiskondlik elu. Et veel päästa, mis päästa on ja et murdeained hävinevad iga päevaga, sellepärast on töö kiire iseloomuga. Järgnev sugupõlv ei saa enam parandada seda, mis eelkäijad on hooletusse jätnud.

Töö sihiks on murdesõnastik, mis annaks võimalikult täieliku ülevaate rahvakeelest. Teos peab: 1) sisaldama kõik kogutud rahvakeeles tarvitavad sõnad (mitte ainult murdesõnu); 2) esitama iga sõna murdelised erinevused ja tähendusvarjundid; 3) esitama iga sõna ja selle tähenduse võimalikult täpse geograafilise esinemisala.

Töö edukuse mõttes on tarvilik, et murdekoguja tunneks kohalikku murret peajoontes. Tarvilikud on ka foneetilised ja häälikuajaloolised eelteadmised. Kui koguja saabub kohale, siis peab ta selgusele jõudma, missuguses murdeala osas murre kõige paremini on alal hoidnud oma algupära, olles võimalikult puutumata kirjakeele mõjust. Järgmine ülesanne — mis on raske ja tähtis ühtlasi, samuti kannatust nõudev — on keeleobjekti otsimine ja valik. Siin on kasulik tarvitada kohalikkude haritlaste abi ning otsimise peale kulutatagu ennem rohkem kui vähem aega. Keeleobjekt peaks olema elanud võimalikult kogu eluea samas kihelkonnas. Tal ei tohi olla n. n. kõnevigu ja ebanormaalsusi häälda-

mises. Soovitavad on vanemad inimesed (naisterahvad), kes sugugi koolis pole käinud. Harimatusest ja vanusest hoolimata peab keeleobjekt olema arusaaja, jutukas, hea mälu, kannatlik ja heasüdamlik. Peale keeleobjekti on tarvilik ka n. n. keelejuht, kelle abil pärast kontrollitakse saadud teated ja andmed. Kogemus on näidanud, et grammatiliste vormide selgitamisel võib hea eduga tarvitada nooremategi (algkooli haridusega) inimeste abi.

Kogemus on näidanud, et keeleobjektiga kõneledes on soovitavam rääkida kohalikku murret. Seda katsutagu kas või pealiskaudselt teha, kui murre ise on võõras. Sellepärast ongi soovitatav, et murdekoguja, kellele kohalik murre võõras, tarvitaks enne tööle asumist nädalapäevad murdega tutvunemiseks. Selkombel keeleobjekti enese murret tarvitades võib murdekoguja kergemalt võita selle usalduse ning luua temaga sõbraliku vahekorra. Need mõlemad tingimused on aga töö edukusele tingimata tarvilikud. Teada on ka, et keeleobjekt hõlpsasti küsija enese kõnet hakkab jälgendama, olgugi et see kohalikust murdest erineb.

Sõnavara kogumine sünnib kõigepealt tähestikulisel järjekorras. Sõnu küsitakse ses järjekorras nagu nad sõnaraamatus esinevad¹. Need sõnad, mis keeleobjektile tuntud, märgitakse foneetilises transkriptsioonis lehekestele, lisades juurde grammatilisi vorme ja lauseid. Et sõna tähendus kõige paremini nähtavale tuleb lauses, siis on tähtsad eriti viimased.

Selle meetodi heaks küljeks on see, et sõnalehti kogub lühikese aja jooksul võrdlemisi palju. Kuid on ka negatiivseid külgi. Kõigepealt jääb selkombel hulk sõnu tundmatuks, eriti niisuguseid, mis ei esine sõnaraamatus. Teiseks juhtub sagedasti, et keeleobjekt mäletab ainult sõnakuju harilikumad tähendused. Haruldasemad tähendused jäävad tähele panemata, kui just küsija ise ei juhi neile tähelepanu kas sõnaraamatus või mujal esinevate andmete põhjal. Kolmandaks tüdineb keeleobjekt peagi, kui ta vahetpidamata peab ühest asjast teise siirduma, millel pole omavahel mingisugust orgaanilist sidet. Keeleobjekt võib selkombel, hoolimata kõigist hoiatustest, pidada oma kohuseksi anda jaatavaid teateid sõna kohta, mida ta ei tunne või tunneb halvasti. Arusaadav on ka, et laused, mis niisuguse kuiva küsitlemise teel on saadud, tunduvad kunstlikkudena. Sellepärast on palju otstarbekohasem sõnu küsitleda ideoloogilises järjekorras. Siin ei küsitlen murdekoguja keele-

¹ Soomlastel E. A. Ekman, Suomen kielen keräilysanasto (1899. a. ilm.), meil Wied. EWB, H. P.

objektilt mitte üksikuid sõnu, vaid esitab juba üksiku asja, tööriista, tegevuse jne., millele siis keeleobjekt annab oma murdest vastava nimetuse. Ehk jällegi murdekoguja ainult juhib keeleobjekti jutustama asjast või mõistest, tehes samal ajal ise ülestähendusi. See meetod nõuab küll murdekogujalt suuremat oskust ja osavust ning töö edeneb visamalt, kuid töö tulemused on palju ustavamad ja kindlamad. Endastmõistetav on, et selkombel töö muutub huvitavamaks ja mitmekesisemaks, kui igav sõnade küsitlemine tähestikulises järjekorras, kus küsimustel pole mingit sidet omavahel (vrd. näit. *rukis, rukk, rukkine, rull, rumal!*)¹

Kuid ka sel meetodil on omad puudused. Kõigepealt muutub selkombel üksikute grammatiliste vormide kindlaksmääramine pea võimatuks. Teine nõrk külg on see, et keeles on terve hulk niisuguseid sõnu, mida ei saa ideoloogiliselt küsitleda. Need on kõigepealt abstrakt-substantiivid (*pikkus, noorus, raskus* jne.), mitmed adjektiivid, adverbid ning verbid, eriti onomatopoeetset-deskriptiivset laadi.

Neid mõlemaid küsitlemismeetodeid tarvitades jääb kõrvale fraseoloogiline, lausekonstruktsiooni puutuv külg. Selkombel saadud laused on kuivad, kunstlikud, ometi on aga fraseoloogilistel andmetel suur tähtsus.

Kolmas meetod on, kus murdekoguja paneb objektiivselt tähele elavat kõnekeelt ning teeb selkombel ülestähendusi. Selle juures ei küsi koguja üldse midagi, vaid laseb keeleobjektil enesel jutustada ning märgib ülesse lauseid ja sõnu (ka vanusõnu ja kõnekäänusid). Seda meetodit võib hea eduga tarvitada just sel puhul, kui rohkem inimesi koos ning kogujal enesel pole tarvis otsekohe jutust osa võtta.

Kõige otstarbekohasem on tarvitada kõiki kolme meetodit korraga².

Kogutud andmed peavad olema kindlad, põhjalikud ja ustavad. Koguja ei tohi kunagi liiga palju lootusi panna ühekordse kuulmise ning mälu peafe. Samuti ei või alati uskuda võõraste, kihelkonda sisserännanud isikute antud teateid. Sõna seletused olgu täpsed ning sõnade eri tähenduste ja tarvitusviiside kohta olgu võima-

¹ Et meil puudub sellekohane sõnastik, kus kõik sõnad oleksid koondatud ideoloogilistesse rühmadesse, siis ei saa meil seda meetodit alati tarvitada. Selkombel kogulud ainete kogud oleksid liig korraldamatud ning puudulikud. Seda võib ta vitada ainult vahete vahel abiks. Sel kombel võib küsitleda näit. kohanimesid, sõiduriistade ja nende osade, tööriistade jne. nimesid.

H. P.

² Meil, nagu teada, tuleb küsitleda peajasjalikult Wiedem. sõnaraamatu järele.

H.P.

likult rohkesti lauseid ja näiteid. Samuti tarvilikud ja kasulikud on joonistused. Saadud teated kirjutatagu kohalt puhtalt ümber ning seatagu tähestikuliselt järjekorda. See on tarvilik sellepärast, et siis on teated veel värskelt meeles, ning on uusi sõnalehekesi alati võimalik vahele lisada. Pealegi võib juhtuda, et märkustest ja lühendustest, mida tarvitatakse mustalt kirjutades, pärast raske on aru saada. Kogutud ained tulevad pärast veel kontrollida, eriti niisugused, mis on kahtlased või ebaselged.*

Edasi järgnevad puht tehnilised nõuanded ning juhatused. Et meil asja korraldus ja läbiviimine teistsugustel alustel on (vt. „Eesti Keel“ 1922.), siis pole mõtet seda siin kordama hakata. Kuna meil murdekogumise meetoditest võrdlemisi vähe on kirjutatud¹ — „Eesti Keeles“ ilmunud murdekogujate töö aruanded on enamasti üldise iseloomuga reisu ja töökäigu kirjeldused — siis on eeltoodud kokkuvõtte asjale küll vist kasuks.

H. P.

Toimetusele saadetud.

Kuukiri Eesti Kirjandus 1925 — Nr. 1–2. Sisuks: M. J. Eisen, Kodumaa ajaloolised ja rahvaluulelised kloostrid (järgneb). A. Roose, Eduard Wilde. Kirjaniku 60-a. sünnipäeva puhul (pooleli). H. Schmidt, J. W. Jannseni pedagoogilised vaated (järgneb). J. Aunver, Jüri kihelkonnast ja kirikust (pooleli). Kirjandusline ülevaade. Killud ja dokumendid. Koidula ja Almbergi kirjavahetus (2 poognat). Lisaks: Eesti raamatute üldnimestik 1924. a. alates.

Virittäjä 1925 — Nr. 1. Sisuks m. s.: Martti Rapola, Kapale suomen kielen vokaalien historiaa. E. A. Tunkelo, Puheäänellisen ja puheäänettömän loppukonsonantin vaihtelusta lyydiläismurteissa ja vepsässä. L. H. nen, Aidinkielen kieliopin opetuksesta alaasteilla. A. P. lä, Piirteitä ranskalaisen kielentutkimuksen yleisistä periaatteista jne.

Ajakiri Kasvatus 1925 — Nr. 1–2. Sisuks m. s.: E. Martinson, Lugema õpetamine ja aabits. A. Öunapuu, Teoreetiline grammatika koolis.

Ajalooline Ajakiri 1924 — Nr. 4 ja 1925 — Nr. 1. Sisuks m. s.: W. Anderson, Uus töö Balti libahundi protsesside kohta.

Üliõpilasleht 1925 — Nr. 1–14.

Odamees 1925 — Nr. 1.

Eesti Arst 1925 — Nr. 1–3.

¹ Vt. „Eesti Keel“ 1922; Joh. Aavik, Üleskutse ja juhatus Eesti rahvakeele sõnade korjamiseks. Tartus 1913. H. P.

Vastutav toimetaja: Albert Saareste.

Väljaandja: Akadeemiline Emakeele Selts.

Eesti kirjakeele vanemad mälestised.

1. 1524 (1520?) —28. Kullamaa.

Johannes Lelow' kirjutatud palved Kullamaalt.

Tallinna l. arh. (reg. Bm. 23), käsikirjalises raamatus „Wackenbuch von Goldenbeck“. Trüki avaldatud: A. Saareste poolt „Eesti Keel“ II (1923) 99—101 (vt. ka seals. lk. 97—104, 136—149), P. Johanseni poolt „Tallinna linna arhiivi väljaanded“ IV järg, 1. Eestikeelsed palved Kullamaalt. Tallinn 1923.

(Pater noster.)

Isamede. Ien s3ynna otte¹ taywas. po[h]ulut | on s3ynnu
nijimmij. kulkut 's3in' s3ynnu rikus | szattu s3ynnu tachtmujs tay-
was nynck [ma]esze | Anna meytte tenneny ycepewhne leybp[.]. |
nynck heytka ander meye wollfat. nynda | kut meye Ander
annama meytte wollahst3 | wasta. elle szattyt meyttyt kurija
Dhachtus3 | erenes sattka meijt kuryast3 Amen.

Aue Ma gr pl².

^{terwe}
Terwütewt Maria, Iszantszwtas. | s3ynna nays3yte
s3ees peline phuhet. nynck | phowhatut. s3ynnust yhwust
Ihs Xos' a^{n 3}

Credo.

Wszuma ymala yfanda kenthny wehckgthne. Ien
lonunth tayua nynck m3hae n3ck⁴ | Ihs⁵ teme ayno poian
meddten yfande: kuma on sanudt | pohalt waymolt : ilmale

¹ Võiks ka lugeda olte. ² Lugeda: Aue Maria gratiae plena.
³ Lugeda: Ihesus Christos amen. ⁴ Lugeda nynck. Selle sõnaga algab
teine käekiri. ⁵ Lugeda: Ihesus.

tulnuth¹ : Mariast puchet² | neyztset : Surm³ forman
kannatanut poncio pilato alla⁴ | riffiti pel poduth : surrenut
nīc⁵ maddanut on | porlest asu[s] thayua⁶ [rickus?] [re]mu
Istup primal⁷ ketel | ysa teicke weteue⁸, sjetd teme tullep
fundma | [s[e] ellewat nīc surnudt.

Mina⁹ vffun pohā waymo cyffe pohā¹⁰ rīsti kyrkun :
teicke jumal pohat alleheyt[mine] pattudt : vllēsš towfma se[st?]
lehan¹¹ sje swrne¹² ellone nīc | sje ykane thaiwa [rickus] remu.

Raamatu algul leidub lk. 25 ka eestikeelne lause :

Whamfayra nīc ytoraa Wayac | monnist to[nz]ull pastust.

2.

Peale 1535.

Tallinna.

Ametivanne I.

Käsikiri Tallinna linna arhiivis (vana arh.-reg.: BO. 9). Eestikeel-
sele tekstile järgneb saksakeelne tõlge, teise käekirja ja teise tindiga.

Furamentum der Bndudeschen

Mynno toyuetann / nīc wānū sshell surell / | owfall /
nīc wegkwell yfsandell / yfsandell / | Harmen Bruggeney¹³ /
teyše nīme kaesš . haßenkamp / | Mester Saza ordensš /
lifflandi maell / myn ar / | mall yfsandell / nīc sshell /
awšall tallyna lynnhal / wagta / nīc sañta kuelya olla /
kuy mynd | jumall awytacko / nīc theme kallīš euangelium

3.

XVI as. keskpaik (?).

Tallinna.

Katke Liivimaa talurahva õigusest.

Tekst leitud 1893. a. kevadel, arh. G. Hanseni poolt Tallinna
1. arhiivist. Viimane peab seda paberi ja kirja põhjal XVI as-st põlvne-
vaks, A. R. Cederberg aga XVI as. keskpaigast. Reimani arvates on selle

¹ Sõna algus on selgusetu. ² Võimalik lugeda ka *puhet*. ³ Sõna
on selgusetu. ⁴ Peale sõna alla algavad võlgade märkused; tekst ise
jätkub lk. alumisel äärel. ⁵ Lugeda: *nīc*. ⁶ Lugeda: *thayuan*. ⁷ Lu-
geda: *p[ā?]rrimal*. ⁸ Lugeda *weteuen*. ⁹ Sõna lõpul selgusetu konks.
¹⁰ Lugeda *pbhan*. ¹¹ Selle sõna ees on läbikriipsutatud *h*. ¹² Võiks ka
lugeda: *surene*. ¹³ Hermann Brüggenei oli Liivi ordumeistriks 1535—1549. a.

kirjutuse aeg — sisu põhjal otsustades — võimalikult isegi XV as. algus, kuid võiks ka olla XVI as. (vrd. SbGEG 1893, 120). Käsikiri Tallinna l. arh. (reg. Crim. Bj. 10). Trükis avaldatud Vill. Reimani poolt SbGEG 1893, 113; EÜS Album II 190 ja M. Kampmanni poolt Eesti kirjanduseloole peajooned I 144.

Refz Walkist tunnistap, ninck ep Boy se teor
teha¹ se Marap 1 W.

Refz Unrechti kaiwap se marap nuchtus² 1 W.

Refz Koimi wise uhest teifest wottap teh pehl
ellick Kirko | ellick toa seest ur aszi misz kusz tibbo
Wert on se Maxsap 40 W.

Rusz ur aszi ur kort leppitut on see ep pehe
uheste kaiwatut sanna, kesz se wasta tep se machsap 1 W.

Jorsep ur fullana temma perremehe jurest erre
enne ko temma ast welsasz on siesz laddup temma
pald | keick sest nuchtloszest nuchtlosest sap se Szandt
ur kolmasz | osza nicz ur osza se kirck ninck kolmasz
osza se kesz² | kaiwap.

Reisz teise pehl Wallestap ninck ep woip fedda |
teh¹ tedde sahte sel ohn Witzat³ jelta⁴ pehl.

4.

1570.

Tallinna.

Ametivanne II.

Tekst leitud arh. G. Hanseni poolt a. 1891 Tallinna l. arhiivist. Kirja ja paberi põhjal otsustades, arh. O. Greiffenhageni järel, ei ole tekst mitte uuem kui a. 1570. Käsikiri Tall. linna arh. (reg. BK. 12). Trükis avaldatud Vill. Reimani poolt SbGEG 1893, 104—5.

Juramentum der Undubeschen,

Wynno tohuettann, nynck wannu, sehl 'suuer' weckewall⁵ |

¹ Võiks ka lugeda *tehe*. ² Parandatud sõnast *fennel*. ³ Võiks ka lugeda *Witzut*. ⁴ Võiks ka lugeda *feltu*. ⁵ Sõna asenebülal pool eelmist sõna.

Rottfehl Rickes, ninck¹ aufzull Rhade, 'nynck' Isandee² | szelle
tallyna Lynnhall, wagka, nynck | sanna kuelya³ olla, kuy mynd
Sumall | awytsacke, ninck theme tallis Euangelion

'Reino' Tonnieß Kerch
Knackenhouer

5.

1589.

Tartu.

Tunnistus Sigismundus Awerbach'ile.

Käsikiri Tartu linna arhiivis (arh.-reg. I: C.4, lk. 445—6. Protokolle und Concepte 1586 — August 1589). Vastav saksakeelne tekst leidub seals. lk. 443—4. Trüki avaldatud: Vill. Reimani poolt SbGEG 1901. 185—195, M. Kampman ni poolt Eesti kirjanduseloo peajooned I 145—6.

Meye Burgermeister ninck Rads Isandette seft Coni[.] |
lienast⁴ döbrt lifflante mhalt⁵: Anname ohma heldelin [...] |
Terwe, ninck kas Dyede keickelle Inimiffelle: Et neye |
auruusts Isandette ehen sye sinatze lhenasts kochtu | Sun-
5 diate kumba meye siefts, ninck meye Juren se | kombel ohm,
hent kas sündnut keick auruusts Rads | Isandette ehen
tunnistut. Ruij se auruusts ninck ölle | tedje kywij hend
filmade leykitaija Optalmist hywu | ninck Reijede artzte,
Issande Sigismundus Awerbac[.] | neije ehen ohm olnut,
10 Ninck ohmat ne auruusts mehed | Hans Karthusen hent
Elias Rholler koddenic [Burge] sie lina | kuy usckmatte
tunnistaija, kumba ohma todde | sanna Juren, ninck wanmen
asmen siffe tunnistanu | Et se auruusts Isand Sigismundus
Awerbach | meye spittale ninck hillisse siffe, katz naysede
15 hent | öy mehes lebbij Sumala appij, ninck ohma kijtuff[e] |
kunste, kuij nimmy taen Anna öy wanna naijn | ohmašt
kuestskömneste ayaste, kumb ammo kuests | nelijade aijaste
ilma neckmette ohm olnut, Selkombel öhelle naijselle
latrina, kumb kas se | teijne aijasta siffen söckæ ohm olnut,
20 Selkombel | kas Jurgen schmitte, kæ sel kas seitze aijasta

¹ Sõna aseneb ülalpool järgmist sõna. ² Võiiks ka lugeda Isanda.
Sõna aseneb ülalpool eelmist sõna. ³ Sõna lõpeb mingi konksuga.
⁴ Võiiks ka lugeda linnašt. ⁵ Võiiks ka lugeda mhale.

föck[æ] : ohm olnut, kuij kenneke neyft tunniftaya, kuij sell ^{awita-}nut
 ülle ohmat nymitut, neist tunniftuffe tawat feft : Ifandest
 Sigismundus temest Sureft kittuffest : kunftest, ninck nema
 ohma silmade kæn ohmat : nennut feft tunniftuffe woiwat
 anda, hent fivh : fe famma njmmitut Sigismundus awerbach ⁵
 feft : tunniftuffe püdep: hent meije fe todde poleft ey
 woyme errakeleda Sieperrest olleme meije Burger- : meifter
 ninck Rades Ifandette fell fynafelle Ifandelle : meije Siegel
 tiedmette kæn andnut Sundnut dörrpt : fe 29 kwe aprilis
 Anno Chriffti 1. 5. 89, : (võelle kolmandelle¹) v̇r tuhat viefts : ¹⁰
 fadda [v̇tse] v̇ttese pele katze kument.

6.

1603.

Tallinna.

*Katke Georg Mülleri jutlusest loodusõnnetuste, tõbede, kall
 aja ja sõja puhul.*

Tekst leitud arh. Th. Schiemanni poolt Tallinna l. arhiivist
 a. 1884. Käsikiri Tallinna l. arhiivis (reg. BE. 12). Trüki avaldatud
 V 111. Re i m a n i poolt VhGEG XV 85—9 (jutlus nr. 9-da algus). Jutlus
 on kirjutatud 17. juulil 1603.

U. R. R. meddy U. Ifsandt ninck Oniftegkia, kudt
 kaas : meddy keikede Erralunnastaya, Iht Chrz Sumala
 ninck fe Neumõkiffesse Maria Poick, on ifse keikest : feftsamast
 afõiaft kulutanut, mea enne fen Whymbse : Peiwa fhn Maa-
 pael piddab fündima, Ruß tæma ninda : on paiatanut: Sæl ⁵
 piddab fe Rachwas v̇lle toyne toyse, ninck v̇r Runningka
 Rickus v̇he toijne toijse wafta v̇lles toufõma, ninck piddab v̇r
 fuhr Maawerrifemene fhn : ninck fael fündima, ninck fael
 piddab ollema Rattlu : ninck Rallis aht. Ninck fael piddawat
 fuhret ninck hirmfat Sme'afiat¹ tæhet fündima, fen Peiw- ¹⁰
 likus, ninck Rves : ninck Tæhes, fe on fe hedda Allgmene,
 waidt fempæle : piddab pea fe hedda algma.

Ninck on kaas meddy Ifsandt Chrz, eddespeiti kulutanut :
 eth fe Eikedus keikede afõiade fiddes piddab v̇llekæ wott ma,

¹ Ses sõnas on kolmas täht l parandatud esialgsest m-st.

se Rhyfti welly Arm piddab errakustututh ollema | keickede
Inimesste iures; Ninc se Pöha Euangelium, | piddab lebbh-
keicke Imatalluske, keickede Inimesste sæas | kulututh sama,
öcher tunnistuser keickelle Rachwalle, | ninc sjs piddab se
5 ilma og tullemä.

Rudt meije nüith U. R. sensinaze Meddy Iffanda
Chrye Süt-luske pæle pifsuth tahame wallatada, ninc kaas se
Uha pæle | mottelda, kumba fiddes meije nüith, ia eife nüith
selfinazel aijal ellame, siffs piddame meije toesti keick tunni-
10 stama, eth sesama aijel io Amokit meddy Tallinna fiddes,
ninc Lijfflande Mää pæl on olnuth, ninc on | weel nüitit.
Ninc eb olle sijn mitte tarwis, eth mina | sijn palu peagin
wöhyra Rachwa Exemplit ninc Hystoriat mælestama, moito-
mehe tahame oma henesa hedda | ninc willekuske aija pæle
15 walatada, kumb tehe iske | igtepeiw oma Korwade kaas kulete,
ninc Silmadde | kaas næte. Meddy Iffandt Chry on kulu-
tanut. Sæl piddab | öy Rachwas öche tehyne tohse, ninc öy
RunninglRicks | öche toijne toijse wasta, suhre Tapluske ninc
Mæssu kaas | öllestoufsma.

20 Eb sjs se nüith U. R. tofsij olle, se pidda meije io keick
tunnistama, minckfarnse suhre waijno se Rotske Runningsas |
sen Wenelasse kaas monda Aastat omat piddanut, mitto Sabda
tuhat Inimesset omat sensama Sodda Uija fiddes erratap-
petuth. eck meä motlet sina küll, meä sensinaze Kolme | Aasta
25 fiddes on sündinuth, mitto Inimesset omat sen Röse | ninc
Pola Sodda Uhall, oma henge errasüllitanuth: | enne kudt
nente aijel on tulnut. Ninc se Pola wægki | eb anna weel
nüitit öchelekit Inimeselle armu, Tæma | rahub, löb maha
ninc Eurnux, se eales tæma ette tullewat, olkat Sarja eck
30 Mää Inimene. etc:

Perrast on Chry kaas kulutanut, Ninc sæl piddab öy
| suhr | Mää werriweme sijn ninc sæl sündima. Sesama U. R. |
pidda mehe io keick tunnistama, eth sesama suhr ninc hir:mus
Mää werriwemene sijn meddy Tallinna Merre | ninc wyki
35 pael, kudt kaas meddy Linna sees, ninc | Linna ömber, hæsti
(motle mina minust melæst) on | mæssanut, Rudt eb sina mitte

mællesta, sijs motle, mindfarn hirmus Suh1 ninc Maa-
werrisemene mænnewall Aastal v; Ræddal praft Micheli
Peiwa olly, eth is mitte v;peines suhret Laitwat Wyki
pæll, moito kaas Saddama siddes saijd errarickututh, Eb
sijs se Wachthuss Sad,damast, kudt kaas fogkonis se Sild, 5
ninc kaas nij monda Mündriko Patit, Herma Pöllu, ninc
Pirrida Ranna pole sajd aijetuth ninc taktij peretuth,
Mitto mayad ninc Ulijadi, kudt kaas suhret Lipput ninc
kiwit loy tæma sensama Oh siddes nij'ne! hæsti werra
tagka kudt Linna siddes maha, Sesama piddat fina minu 10
U. Inimene io isse tunnistama, eth sesama Ufsy meddy iures
sündinut on. Mea kachio minu U. Inimene on selsamal ayal
küll Mer:ræ pæl sündinuth, mea fina ninc mina oma Sil-
made kaas eb mitte olle næchnut. Mitto Laywat omat sel
ayal Merre Pochiasse Mæhe ninc hühde kaas errahup- 15
punut, ninc allawaijonut, eth se Laitw ninc hüijs eb eales
enamb pidda ette tullemma. |

Sesama keid U. R. lasseb Zumal v;cher Imeassiar
sündida, eth meije Inimesset oma Pattune Ello pidda me par-
randama, ninc sen wijmse Peiwa pæle motlema. Mindprast 20
se Pannine Uln, ninc meije Inimesset olleme nij langke
Süddamet, eth eb meije mitte kit holime Zumala, ninc tæma
Kallij Sana perrast, meje polgkeme se erra, ninc peame
v;cher nahruz, kudt ned Kirckffandat mehdt lebbij sen Pöha
waijmu nuchtlewat, ninc æchfferdawat meijdt sen Igkewesse 25
Pörgfutulle nuchtlusse kaas. Waidt eth teije nüith Zumala
Sana nahradte ninc errapolgkete, sijs hellistab Zumall isse
oma Suhre Kella kaas todo, ninc kusub weel nüit kit keid
Inimesset sen Ello Parrandusse pohle, eth teije Tallinna
Rachwas hend piddate omast Pattussest Ellust v;berpördma, 30
ninc hend parrandama. Sesama teb Zumal lebbij mone-
farnaze Imeassia, kudt lebbij Sodda, waijno ninc werre-
errawalamesse. Ninc kaas lebbij suhre Suhle.

3. Kolmandel on meddy Iffandt Chrz kaas kulutanut:
Ninc sæl piddab ollema **Kattu** ninc **Kallis ahd.** Sesama 35
Ulyt (U. R.) on io nüith parrahellis meddy læes, mitto
tuhat Inimesset, motlet fina minu U. Inimene, omat küll

nente sinaze 2½ Jahren Parblalle, S. Hannuzjelle ninck
 Kallamaha'del KirckUhiade pæle ilma KirckZffandate ninck
 Scholi Poyfsidte kaas mahamattetuth. echl motlet fina minu
 U. Inimene, mitto Inimesse Lapse, ad D: Olauum. Nico:laum,
 5 ad S. S. et zum Süstern, sensinaze Lasta siddes omat maha
 mattetuth, ny hæsti Ricat kudt wayset, wannat ninck nohret,
 ninck suhrrewat weel igkapeiw pælekit.

Mea taha mehe sijs iüttelda sest Kallist Uijast. Eb sijs
 se Uhd meddy læes ninck Vinna siddes olle, Mitto tuhat
 10 Inimesset omat küll nælgka furnuth, echl mitto Inimeset
 omat (bona Venia) Surnu hobbose Liha, Surnut Royrat,
 Raksit, Seat etc: ia v̄r ellaw ninck nælgk Inimene, on v̄che
 Surnu:Inimessest söhnut, ny kauwa, et tæma kaas isse on
 maha langnut ninck sel assemel errasurnuth. Eb sijs teye
 15 oma Silmade kaas weel igkapeiw næte, kuij nedt waijset
 Inimesset ellawat ninck Surnut Raksit echl Royrat karipeiti
 v̄lle | v̄lle Vina Sulgade landwat ninck söwat. Eb sijs teije
 ollete næhnut, kuy næmat keickes paykas se Vinna v̄mber
 omat istnuth, ninck ne Surnu Raipe Luhd, kudt ne Royrat,
 20 nerrinuth ninck söhnut. etc: Sesama Uick nic Polwe on io
 meddij Ræes.

V̄lle sedda U. R. wottab se Kallis Uick weel ickey mele-
 wal:la ninck v̄lle Ræe, eth nüith pea keick asij, Kolmet ia
 küll nellyfordt kallimb on, kudt enne 18. 20. Jahren. Ia
 25 mina tahan küll uscluda, kudt sesinane kallis ninck kurrij
 Uhd: pear kauwa thurima, sijs eb pea v̄rkit Inimene Tallinna
 sees kauwa ellama. Teije, ke teije wanambat ollete, tædate
 parrembasti, kudt mina se teile woyn iüttelda, eth Lyfflandt
 v̄r sesarn kaunis Mää on olnut, eth tæma palu Linnadt
 30 ninck Määd, Sara echl muh woynra Maa siddes on toithnut,
 waydt nüith Jumal parrakut, eb woij Lyfflandt oma henesa
 Rachwa toytada, ninck mina tahan kaas toesti iüttelda, kudt
 ned Sara Laimad nente sinaze Rahe Sumwæ siddes, meile
 eb mitte olley hüid thonut, Sijn olley toehpohlest, mone
 35 auwus Ametmees, oma Naijse, Lapse ninck Perræ kaas
 nelgka furnut. Semprast U. R. on se Ratt ninck Kallis

Nic̄ (kūmaſt meddy Iſſandt Chr̄ on kulutanut) v̄r Tæcht,
eth ſe w̄ymne Peiw, ligki læhūt meddy v̄rede eddes on.
Sempraſt walwket ninck palwket.

4. Meliandel on meddy Iſſandt Chr̄ kaas kulutanuth :
Ninck ſæl piddawat ſuhret ninck hirmsat Im̄eafſiatlæchet ⁵
ſündima, ſen Peiwlikus, Rweſ ninck Tæheſ. Seſama Nic̄
U. R. on io kaas meddy læs, eth ſe Urmas Peiwlic̄,
Ruwallo ninck Tæhet 'omat' Paiſtuſſe omat errakawutanuth,
ninck ſündiwat kaas paliu imeafſiat ſen Taywa all.

5. Wiendel on meddy Iſſandt Chr̄ kulutanut. Ninck ¹⁰
ſe Eikeduſ piddab keickede afſiade ſiddes v̄llekæ wottma,
Se Riſti welli arm piddab errakufſtututh ollema. |

Syn kule meye U. R. minckfarn ſuhr hedda ninck
wille:huſ ſyn Maapæl piddab ollema, enne kudt ſe w̄ymne
Peiw piddab tullema. Semperrast eb pidda ſe mitte v̄r Imme ¹⁵
meddij melæſ ollema, eth ned Inimeſket nüith meddij ayal
ny waliuth, Sittet ninck langket oma Riſti welie ech: Seſara
waſta omat, waidt meddy Iſſandt Chr̄ on feſt ſamaſt
kuriaſt aijaſt kulutanuth, eth ſeſama piddab v̄r Tæcht enne
ſen wijnſe Peiwa ollema, eth ſe v̄r Inimene ſelle ²⁰
toijſelle, oma Riſti welie Armu eb mitte pidda neuthma. | Eb ſiſſ ſe
Uyct nüith parrahilleſ meddy læs olle, kumb Inime:ne
neutab oma Riſtiwelielle Armu, Se v̄r Rochnret achneb ſyn,
ſe toijne ſæl, mēne ſina ſen Ric̄ka Uchnekotty iure, ninck
palwu tædda, eth tæma ſind v̄che wacka Ruckij ehk ²⁵
Oddra kaas tahay awitada, Mödiwarſij peat ſina kulma, eth
tæma hend paliu waiſſemay teb, kudt ſina ollet, Sina palwut
tæma peab ſind v̄che wacka kaas awitama, ſiſſ paiatab ſe Ric̄kaſ,
Mina pea ſind v̄che wacka kaas ruckit awitama, minul eb
olle iſſe v̄rikit peo teums. Se aſſij U. R. on io meddy ³⁰
læſ, ninck teije peate io tunniſtama, eth ſe toſſij on, mea
meddij Iſſandt Chr̄ on kulutanuth, **die Liebe wird in
vielen erkalten.**

Georg Mülleri jutluse katke kirikulaulude laulmisesest.

Trükis avaldatud V. Reimani poolt VhGEG XV 107—9 (jutlus nr. 11). Jutl. kirjut. 2. sept. 1603. Muu kohta vrd. teateid tekst nr. 6-da eel.

Sesinaze Jütflusse siddes, taha mina lõhitelt iütelda, sest Orsakist, Minckprast mina sesinaze Paulo, Ruy : kaas eddespeiti (Vasseb Sumal meidt ellada) need toyset : Lauluth, taha hennessee ette wotta.

5 Se Esimene Ohrsaect U. R. minckprast mina sesinaze : Paulo, ninck needt toyset Laulut hennessee ette tahan : wotta, on se: Esimelt, eth keick ned Laulut, mea meije : syn meddij Maa, Sara ninck Rothze Relell laulame, : Sumala Sanast ninck Kiriaft omat woetuth. Eth : nüith küll nedfamat Laulut
10 neist Snimessest omat techtuth : ninck lauletuth, sijs eb pidda mehe nedfamat palia : Snimesse Sanade eddest mitte piddama. Muito meije : piddame tædtma, eth Sumal Põha W: isse se eife Meister on olnuth, te ned Sanat nente Snimesse Relede pæle : om[at] on kiriutanuth, ninck ned Snimesset tæma
15 Armu : kaas walgfustanuth, te nedfamat Laulut omat Lauluth, ninck sen Põha Risti Kircko sijsæ jædtmuth, eth nedfamat Laulut weel tænakitpeiwa meddij Kircko : ninck Mayade siddes sawat lauletuth. Rudt mina : kaas, annab Sumal terwet, igla Jütflusse siddes tahan | neutada, kufs paitas v̄y
20 igla Laull Sumala Sana siddes : kiriututh seifab.

Sijn kulet tehe U. R. sest Esimesse Ohrsakist, minckprast : mina nüith eddespeitij needt Laulut hennessee ette wotta, Moistket semprast, eth ned Laulut Sumala Kiria siddes, : seifwat kinnituth, ninck Sumala Sanast woetuth, semprast eb
25 taha mina hend mitte hebbeda, moito teile se : eife Sana moistus oppeta, eth tehe piddate opma moistma, mea tehe laulate.

Se toine Ohrsaect, minckprast mina ned Laulut hennessee ette : olle wotnuth, on se: eth mehe keick piddame tædtma, :
30 eth eb sæl v̄ykit Sana meddij Paulode siddes mitte : olle, kumb 'eb mitte' Sana meddij Põha Catechismo Oppetusse

kaas vöchte tulles, ny selgkesti ninck kauniste, | eth kaas ned
 nohredt Lapsset, 10. 12. alt sein etc: sesama moiwat : moistada,
 kumba Pætücki Oppetussset sesama Laul on : woetuth. Ja se
 Nohr Rachwas, kuds kaas teije Wanambat, wohte needt
 Laulut nij febiafste oppeta laulma, : ninck kaas meles piddada, 5
 eth eb teye næmat eales : woij erraunnudtada. Sesama
 moifstab se Rochnret : küll, semprast erratab tæma paliu ninck
 monesarnast : ilma heütümatta Portulaulut völes, eth nedt
 Inimesse : Lapsset, ned Portulaulut enne ninck pigkemaste op-
 wat, : ninck nedfamat heelmelell laulwat, kuds Sumala : 10
 Sana. Semprast pearime meye, ke meye Risti Inimesset
 tahame olla, Sumala Uuwur, sen Rochnretti wainur : ninck
 wihar, meddy hennesa Oppetussset ninck : mainitussset, Sumala
 Sanast hælmelell opma, ninck : ned kaunith Lauluth hælmelell
 Kirckus ninck Roddo Laulma.

15

Se Kolmas Ohrsaect, Minckprast mina ned Laulut
 hennesse ette olle wotnuth, on se: Eth nüith need Laulut
 küll löhikesset omat, ninck kaas paliu Rachwas sawat : leud-
 tuth, ke ned Sanat Suh kaas laulwat, waidt næmat eb tæ,
 echl eb moifsta isse mitte, mea næmat laulwat, : monikat laul- 20
 wat echl mælawat, kuds ned rumalat : Lambat segkamasse,
 ilma keicke Sana moistusse. Seprast U: R. Wanambat ninck
 Nohrembat, on nüith weika : tarwis, eth teije eddespeiti pifsuth
 parrembasti taharete : oppeta moistma, mea teije laulate. |

Se Relias ninck wijmses, Ja se eike ninck : keicke torg- 25
 kemb Pæ Orsaect, minckprast mina ned : Laulut hennesse ette
 olle wotnuth, on se: Eth eb pea vögkit Inimene meddij Rich-
 lakunda Rachwa sæas sa leudtuth, : ke vöche Alino Laulo
 tundtwat (veale kirjutatub: tunneb) eikefste Laulda, kuy teye : ru-
 malat Inimesset teddij Nohre Polwel neist tratist : ninck 30
 Santist nente vrede eddes ollete kulnut laulwa, ninda laulate
 teije weel tænakitpeima, eth : vöche waijse Inimesse Korwat
 kurtar iæwat kulma, : kuy teije Laulate. Ja toesti, mina
 ollen hend sagkedasti pohl furnur hebbedanuth, kuy sæl wahelt
 woyrad Kirckoffandats meddy Kircko echl Chore fiddes : omat 35
 olnuth, ke teddy Relæ ninck Laulo omat moistnuth, : Doeh-

pohlest næmat omat feisnuth, nincl isse hennesa : meles
 nairnuth, nincl prast minu Silmadde wasta : paiatanuth.
 Teye Rachwas laulwat öppris Pesikeste : nincl hullust, eth
 eb meye mitte pea moifstame, : mea næmat laulwat, tulleb se
 5 Sumala Sana kaas : öchte, echl eb mitte. Ruij meije eifesti
 nente Sanade : päle merckame, syss laulwat nemat enamb
 Sumala : Sana wasta : Sesama minu A. Inimene, olle :
 mina mondforda : oma Korwade kaas kulnuth, : sedda eb
 woy mina mitte errasalgleda, Muito miina tunnistu nente
 10 wöyra Kirko Iffandite kaas, eth eb teye öyrit Paulo mitte
 eifesti laula.

Nüith eb olle sesama nente önsade mollembadde Kirko :
 Iffandite Süij mitte, eth teije ny Valschiste laulate, Sesama
 tunistusse taħa mina nente önsade mollembadde : Eurnusuh
 15 päle andada nincl kaas paiatada, mea : mina oma Korwadde
 kaas ollen kulnuth, eth Önnis : S: Balgar nincl S: Johan
 teydt Rumalat Lambat sagkedasti nincl mondforda omat
 nuchtelnuth, Teile kaas : ned Sanat teddij Eu sisse pannuth
 nincl opnuth, kuy : teje nente Schole Pöyside hæle nincl
 20 Sana prast piddate : laulma. Echl kuy sagkedasti olle mina
 isse teidt hæ : nincl kuria kaas opnuth, kuy teje ned Paulut
 piddate eifesti opma laulma, mea on se awitanuth? eb 'toesi'
 toesti mittekite eales, rumalat ollete teje, rumalay : 'iæte teje
 kaas' nincl wöyra Rachwa nairuy iæte teije kaas. |

25 Waidt eth teje nüith taharite mottelda nincl öttelda,
 ia meddy Nohr Iffandt ötleb doch ninda, oma hennesa : Pæst
 nincl hæ melest? isse meije Paulame küll eifesti? : Terræ
 tullemast A. Inimene, iüttele mina ielles ömber. : Se eb olle
 mitte tofsij, eth mina sesama minu Pæst echl : hæ melest
 30 iüttele, eth teije valschist, : 'eth' nincl eb mitte : eifesti laulate.
 Sesama taħa mina teile nüith parrahellis teddy oma 'hennesa'
 Sanade kaas neutada, kumb : Sanat mina teddij henesa
 Sust nentefinaze Pöhlkolmet Aastadde fiddes ollen öllestiriun-
 tanuth, kusß mina : Chore fiddes, echl se Altarij ees ollen
 35 feisnuth, nincl : össinasti teddij Paulo päle kulnuth, eth eb
 teje öyrit : Paulo eifeste Laula, ötle mina weel öyfordt, se

pidat : tehe kaas isse tunistama, Ruij mehe nüith teddy :
 Sanat mea tehe Laulate, meddy Sanade wasta peame, : kuy
 mehe Chore siddes laulame, ninck meddy Ramato : siddes
 kiriututh seifab, sijs erite teije toehpohlest laukelt Jumala
 Sanast.

5

8. 1605. Tallinna.

*Georg Mülleri jutluse katke sõja puhul, millega patustunuid
 nuheldakse.*

Trükis avaldatud V. Reimani poolt VhGEG XV 226—7 (jutlus
 nr. 24-da lõpp). Jutl. kirjut. 14. juunil 1605. Muu kohta vrd. teateid
 tekst nr. 6-da eel.

Pea tulleb meddij päle v̄r æfilene Ratku echt muh : Sobby,
 sesama kekistab nedt Inimesse Lapsset erra, sūhre : hulka k̄s,
 Pea tulleb meddy Māā päle, Sodda ninck : werrewallamene
 Sijn ninck f̄æl sawat Maad et : Rachwas, Linnad ninck,
 Kulladt, Kirkut ninck Scholit : erraricututh, Raha ninck¹⁰
 Hüijs̄s sawat sest Waijnlas̄sest : errawoetuth, nedt Weddichset
 sawat erraaijetuth, Eman̄dat ninck Neuw̄hit, kuij k̄s nohret
 Nahset ninck Sūttr̄i:kuth sawat nair̄etuth ninck hebbeday tech-
 tuth, Wanam̄bat ninck Nohrembat sawat kuij nedt Rohrat erra-
 tap̄petuth, nente Maijast ninck Wallast erraaijetuth, : ninck mea¹⁵
 100. Aasta sid: on v̄lestechtuth, ninck hæsti : ehituth, sesama
 saab v̄che Peiwa siddes maha k̄isc̄tututh, : ninck tulle k̄s erra-
 polletuth.

Rust tulleb weel t̄æn̄af̄it̄peiwa keick se k̄aitus, v̄lle : se
 mon̄ef̄arnase willehus̄se, kuij se iḡtepeiwase waiw̄mes̄se k̄s,²⁰
 minckkaas teije weel nüithkit sate waij:watuth ninck kaas v̄pris
 allawayotuth, Ruij eb teije : mitte tahate h̄elmelell, sijs̄s pid-
 dat tehe v̄lle meldæ : neile Landst̄necht̄ille nente Ruw raha
 andma, ninck sate : monda Gott̄s wunnith weel p̄alekit, Ia
 tehe peate : se nægkema, ninck v̄lle melde k̄an̄atama, eth nedt²⁵

tinaset wagnat, Ratlat aus ewre heusern werden | ausge-
tragen. Se tulleb fest, eth tehe sittet ollete selle Iss: | Christus'selle
andma, nincl auch seinen dienern.

Sepr: N. laschem meidt keickit oppeta nincl meles pid-
dada, fest, eth meise tæme nincl kuleme, eth se Pattu se | eife
Hallick on, keickest meddy willekus'sest, Sumala wi'hast, nicl
ks wimatel se Surm, sijs's pearime meye hend | (nij paliu kuy
5 meye eales wohme) se Pattu eddest hoidma, Sumala tæma
suhre nincl hirmsa wiha kartma, | igla silma pi'ckmesse ahal
meddy suhret nicl ras'edat | Pattut tunnistama, nincl se
Runinga Prophete dauide: | ks paiatama: Issandt erra motle
mitte minu Pattu | nincl vlleastmesse pæle, mea mina Lapses'st
10 ahast, | emis fehe sato olle technuth, Waidt motle minu pæle |
finu suhre nincl rochke helde armu prast.

Ruh meye nũith N. hend sel kombel allandame, sijs's |
tohab se keicke wægt: Sumal hend meddy pæle halla'stada,
nincl meidt armu ks wasta wotta, ia keick | meddij Pattut,
20 sen keicke siuwemba Merre sijsse heitada; wie der Prophet
spricht: Russ on v̄r sesarn Sumal, | kuy fina ollet, ke nedt
Pattut ander annab, Minclpr: | (sagt d' Prophet ferner)
Tæma on Armuline, Tæma | tahab hend meddy pæle hal-
lastada, meddy kariat vlleastmeset erralæmada, Vnd alle
25 Vnsere Sünde in die tieffe | des Meeres werffen. Alio loco.
Da der Sohne Gottes | spricht: Mina kustuda finu kariat
vlleastmeset erra, | kuy se Pilwe, nincl finu Pattut kuy se
vddo. Põhra | hend minu pohle, Minclpr: mina pæsta sind erra.

30 Se keicke wægt: nincl Armul: Sumal tahay mei:le keickelle
oma Armu anda, eth meye igla aijal Sumala kartusse siddes
woigime ekhoda, kaas ninda, | eth meye Lapsset nincl Perruth
wihæ æterneæ, sesinase | Ello prast woigime saba nincl ks
iæda, sumis iglewest nincl erralopmatta. Se arm nincl
35 wægti etc: |

Georg Mülleri jutluse katke liha ülestõusmisest.

Trükis avaldatud V. Reimani poolt VhGEG XV 282 (jutluse nr. 31-se katke). Muu kohta vrd. teateid tekst nr. 6-da eel.

Walata doch Inim: L: nente Maotefse, Kerpse, Pæschlade, eck toiste SuwrijLinofesse pæle. Nedtsamat feick omat se Kålma Salwe Uhall furnuth, Waidt Rewwade pohle, Ruij se Måå hend öllesawab, sijs puglawat næmat v̄y igla Soyus oma Pæssast: ette, ninck omat ellawat.

Thut nuhn Gott solchs an ds Vnuernunfftige Thierlein, Minckpr: pearime mehe sijs kahewahel ollema, eth meije küll se Måå mulla sees læssime, Waidt sijskit: pea meije sest mullast ielles aufft: Vnd leben: werden.

Alle sedda taha mina teile rumala MaaRach: v̄y Dp-petz anda, fe teidt peab opma, eth meije wijsiste piddame öllestowfsma. Menne fina Inim: Laps sinu Maija: kuij ts se Weddichs Lauta siffe, walata nente Hanide, Partide ninck nente Kanade pæle, Eb sijs nedtsamat: v̄che Surmu Ufsiaft tulle? Nüith wottab v̄y Maija: Perrenahne monikat munnadt, es sei Gense, Enten, oder von Hüner, paneb sesama nente N. alla, seel istwat: ninck hauwat næmat nedt Munadt nij kauwa, eth sæl nohret Hanedt, Partit eck Kanadt ette tullewat; Sesama næme meije igkapeiw oma Silmade kaas, Rumb toesti v̄y suhr imme on, mea ene 3. 4. 5. 6. Ræddala: furnuth Munna on olnuth, sestsamast on v̄y ellaw: Ellawa sanuth. Sünnib sesama nüith meije Majade: sees, kudit ts meddy Ræddede wahel. Ruij palu: enamb eb pear sijs meddy Sahwane Maha Ema, se on fe feicke wægkiwene Jumall, meidt fe mehe: io enne olleme ellanuth, sest Surmast ölleserratama, ninck meidt ielles ellawar tegkema, palu pigkema: masti, ia kebiamasti, kudit v̄y Ranna v̄che Rana Poija: neist Manneft hauwub. etc:

Turu käsikiri.

Tekst leitud 1909 a. sügisel Kaarlo Österbladh'i poolt Turu toomkiriku arhiivist, vanade soomekeelsete raamatute ja käsikirjade seast, mis põlvenevad XVI as. lõpult ja XVII as. algusest. Käsikiri esineb 11 lehel, kokku 22 lk. (suurus 19 × 15 sm.). Vrd. Jaakko Gummerus, Eräs kirjalöytö Turun tuomiokapitulin arkistosta (Ylipainos Suomen Kirkkohist. Seuran pöytäkirjoista liitteinen X), Jyväskylä 1912, lk. 81—3. Käsikirja faksimile leidub Eesti Kirjanduse Seltsi arhiivis, Tartus. Käsikirjast on lk. 1—18 ja 21 eestikeelsed, lk. 19 ja 22 rootsi- ning lk. 20 soomekeelne, millest lk. 19 ja 20 on kirjutatud sama käekirjaga kui eestikeelnegi osa, lk. 22 aga teise käekirjaga, a. 1731. Käekirja põhjal otsustades arvab A. R. Cederberg neid tekstisid põlvenevat XVII as. esimeselt poolelt. Autori isiku ja teksti kirjutamise aja ning paiga kohta puuduvad andmed. Nähtavasti on autor keegi Soomest Eestisse ametisse tulnud kirikuõpetaja. — Tekstist on trükkis avaldatud ainult lühike katke A. Saareste poolt, Eesti Keel II 99—100.

DE BAPTISMO.

Mene era fina rihwa waim, ningt ana maatt sille Põhalle waimolle.

Der effter gör Prästen förs öf barnsens ansikte och bröst.

5 Wott se teht sest Põhast ristist, molemba sino otza + ningt sino rinda +.

Laskem mehe paluda.

10 O Reickiweggimene igkawene Jumal, meidi Issan dan Jesussen Christussen Issa, mina hujda findt abbi sen sinazen sinu sulafen N.⁺¹ päle, te sinu ristist andet palub, ningt sinu igkawesse armu lebbi sen waimussen toistkorda sündomisse tahab, wotta tedda Issand õles nū kuit fin vttelnutt olett; Palwulet syss pidatte tehe saama; õhket, syss piddate tehe lewõtma; Kollustatet syss awatate teille õles. 15 Ehs anna nuhdt sedda häätt selle, te seell palub ningt awa õlesse se ure selle, te sell kollustab; ett tema se igkawene armu sest taitwaseft pesemesest; laatt ningt se tomotutt rickus; sinu andest wotko; Lebbi Jesum Christum meidi Issanda. AmEn.

„Eesti Keele“ lugejatele.

Käesolevas EK nr-s alustavad allakirjutanud eesti kirjakeele vanemate mälestiste avaldamist. Selleks tõuke on andnud nende tekstide senised, osalt vigased väljaanded, mõnede uute tekstide leidmine ja ilmutamisvajadus ning tarvidus ülikoolis, eesti keele uurimistöis hõlpsalt kättesaadava, ustava ja ajakohase eesti vanemate tekstide väljaande järel. Avaldusele tulevad siin kõigepealt lühemad käsikirjalised mälestised (mitte üksiksõnad, nimed ega lühemad laused) XVI-st ja XVII-st as. ja ainulised või haruldased lühemad trükitööd XVII-st as., kuna pikemaist töödest XVII-dalt as. ja XVIII as. algult, mis omalajal või hiljem on trükiis ilmunud, hulka võetakse ainult katkeid. Esialgne kavatsus on tekstisid ilmutada kuni piibli ilmumiseni a. 1739. inklusiiivselt. — Märkidest tähendavad: [= lehek. lõppu (tarvit. ainult Mülleri jutlustes ja Turu käsikirjas), : = rea lõppu, [. .] = täht või sõna on raskesti loetav, ' ' = sõna(d) on läbi kriipsutatud. Mülleri jutlustes on lühendustähed, s. o. läbi kriipsutatud p, mis tuleb lugeda pe (näit. praft = verast), ja h asendatud trükitehnilistel põhjustel hariliku p ja h-ga. Samas käsikirjas näikse eraldatavat y ja y tähti, mida tuleks lugeda vastavalt ij-ks ja y-ks: sagedasti on käsikirjas ometi punktid y peal niivõrd kokku kirjutatud, et nimetatud tähti raske on eraldada. Reiman omas väljaandes ongi mõlemad märgid edasi andnud h-ga. Käesolevas väljaandes on ometi püütud neid tähti üksteisest lahus hoida, niipalju kui käsikiri seda võimaldab. M. jutlustes esineva fš-ühendi on Reiman ekslikult transkribeerinud fš-ga. See viga on nüüd parandatud. Kuna väike ja suur sõnaalguline b on käsikirjas peaaegu ühesugused, pole võidud neid ka käesolevas väljaandes alati kindlalt eraldada.

Eesti kirjakeele vanemaid mälestisi i'mub tänava aasta Eesti Keele osana umb. 3 tr.-poognat. Nende ilmumine jätkub tuleva ja vast ka ületuleva aasta. Tekstide poognad ilmuvad eri numeratsiooniga, mis võimaldab nende köitmist eraldi.

Tartus, 6. IV. 25.

A. R. Cederberg.

Albert Saareste.

Äratõmbed murdetekstidest.

„Eesti Keeles“ seni ilmunud ja edaspidi ilmuvaist murdetekstidest on „Ak. Emakeele Seltsi“ talituses müügil äratõmbed. Hind 5 mk. tükk.

A. E. S. talitus.

Keeleteaduslik ajakiri

EESTI KEEL

(IV aastakäik)

ilmub **Akad. Emakeele Seltsi** toimetusel, aasta kohta k u u s numbrit à 32 lk., kokku 192 lk. — **Üksikuid numbreid talitus müügile ei saada.** — **1925 a. tellimine on avatud.** (Hind sisemaal **200** mk., väljamaal **225** mk.), 1924, 1923 ja 1922 aastakäik brošüüritult maksavad à 250 mrk. (väljam. 275 mrk.).

Toimetus: Tartu, Vabriku 3, 8. Talitus ja raamatute pealadu: Tartu, Gildi 8, II. kord (Akad. Emakeele Seltsi talitus).

Muud Akad. Emakeele Seltsi toimetused:

Sugunimede muutjatele ja eestistajatele:

1. Eestlasele eesti nimi. Sisaldab järgmised kirjutused: Eessõna Eestlasele eesti nimi. O. Kallas, Kas oleme küpsed? M. J. Eisen, Sugunimede tekkimine. V. Ernits, Nimede muutmine kultuuriloolisena nähtusena. G. Suits, Nimede muutmine Rootsis. Hilja Kettunen, Teile, kellede pärast on tulevik. E. K. Sööt. Omad sepad (luuletus). J. Aavik, Missuguseid nimesid ja mikspärast tuleks muuta: A. Saareste, Ka ristnimed eestilisemaks! O. Loorits, Eesti perekonnanimede kirjutamisest. V. Eestivere, Külalise võrdlus. „Academicus“, Kiri lahe tagant. L. Kettunen, Nimede valik ja soetamine. Nimede muutmise talituse teadaanne. Hind 50 marka.
2. 15.000 uut sugunime Hind 50 marka.
3. Nimede valik ja soetamine. Hind 35 marka.

Hõimrahvaste keelte õppijatele ja sõpradele:

4. Esimene liivi lugemik. Hind 30 marka.
5. Teine liivi lugemik. Hind 40 marka.
6. Kolmas liivi lugemik, Hind 25 marka.
7. Neljas liivi lugemik. Hind 25 marka.
8. Soome kirjastik nr. 2 (Valkea käärme). Hind 30 marka.
9. " " " 3 (Kaksoisten seikkailut). Hind 30 marka.
10. " " " 4 (Kultarukki). Hind 25 marka.

Muud väljaanded:

11. Seto lugemik I. Hind 150 marka.
12. Aastaraamat I. (1920). Hind 30 marka.
13. Aastaraamat II. (1921). Hind 40 marka.
14. Aastaraamat III. (1922). Hind 50 marka.
15. Aastaraamat IV. (1923). Hind 50 marka.

Pealadus:

1. A. Saareste, Vigala murde peajooned. Hind 80 mk. (Saada piiratud arvul).
2. Karl Stalte, Livo loid. Hind 40 marka.

Trükis:

1. Kodotulõ' (Setu lugemiku II osa).
2. Mag. J. Aavik'u ja mag. J. Mägiste — Soome-eesti sõnaraamat.